

Naar een nieuwe verenigingsagenda

Green Paper

Januari 2009

Voorwoord

Hogescholen hebben de afgelopen tien jaar een forse prestatie geleverd. Niet alleen verzorgden zij hoger beroepsonderwijs voor een sterk toegenomen en rijk geschakeerde studentenpopulatie, ook namen zij tegen relatief geringe kosten het merendeel van de groei van het aantal hoger opgeleiden in Nederland voor hun rekening. Tussen 1995 en 2007 steeg het aantal ingeschreven studenten aan hogescholen met meer dan 100.000, van 270.000 tot 375.000.

Die groei past in de megatrend van de democratisering van het hoger onderwijs die sinds vanaf pakweg de jaren '50 van de vorige eeuw op gang gekomen is. Steeds weer weten nieuwe groepen het hoger onderwijs te vinden. En telkens weer fungeert het hbo als de toegangspoort. De studentenpopulatie binnen de hogescholen verandert mee: in de afgelopen jaren groeide het aantal mbo'ers enorm, terwijl minder vwo'ers kozen voor het hbo. Zeker in de grote steden trekken de hogescholen daarnaast grote groepen nieuwe Nederlanders en dragen zo bij aan hun emancipatie en integratie in onze samenleving.

Niet alleen de studenten zelf veranderen, ook de omgeving en de cultuur waarin zij studeren. Het massale gebruik van internet en het al googelend vergaren van informatie heeft het venster op de wereld enorm vergroot. Verdergaande individualisering, andersoortige groepsvorming en wijzigende sociale verhoudingen vragen van het beroepsgerichte hoger onderwijs om te zoeken naar een nieuw evenwicht tussen kennisoverdracht en het zelfstandig verwerven van kennis en vaardigheden. Het gaat daarbij om vormen die aansluiten bij de dynamiek van een moderne beroepsomgeving die steeds hogere eisen stelt. Een goede mix van 'high tech en high touch' uit zich ruimtelijk in studielandschappen en andere onderwijsvoorzieningen waar studenten zich thuis voelen.

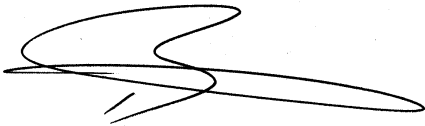
Tegelijkertijd ontwikkelden de hogescholen zich van instellingen voor hoger beroepsonderwijs naar hogescholen met een beroepsgerichte onderwijs- én onderzoeksfunctie. Door de introductie van lectoraten ontstonden betere verbindingen met nationale en internationale netwerken voor kennisontwikkeling, -uitwisseling en toepassing.

Op brancheniveau is ook voor de komende jaren een verdere groei van het hbo te voorzien: een gestage toename van het aantal studenten, uitbreiding van lectoraten en een verdere ontwikkeling van de onderzoeksfunctie. Daarnaast ligt er een belangrijke taak bij de hogescholen om het studiesucces van studenten te vergroten en om te investeren in het opleidingsniveau van de docenten. In juni 2008 zijn hierover met de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap meerjarenafspraken gemaakt.

In 2004 heeft de HBO-raad een verenigingsagenda geformuleerd onder de titel 'Maximale participatie en kenniscirculatie'. Deze agenda bevat een visie van de hogescholen op de relatie tussen onderwijs, praktijkgericht onderzoek en beroepspraktijk. Anno 2008 kan worden geconstateerd dat deze agenda nog altijd waardevolle elementen bevat. Toch is herijking van deze agenda op basis van actuele ontwikkelingen binnen de hogescholen, en in de samenleving, noodzakelijk.

In het voorliggende ‘green paper’ wordt hiertoe een aanzet gegeven. Ingegaan wordt op dilemma’s en uitdagingen. Zonder uitpuittend te zijn, gaat het in elk geval om de spanningsvolle relatie tussen volume en kwaliteit. Kunnen de hogescholen steeds meer studenten opleiden en tegelijkertijd inhoud geven aan de maatschappelijke wens om het niveau van ons onderwijs te verhogen? Moeten we de brede toegankelijkheid tot het hoger onderwijs vanuit het mbo en het avo wel behouden, moet de overheid de huidige toelatingsregels aanpassen of moeten er zelfs meer mogelijkheden tot selectie aan de poort zijn? Wat is de betekenis van intakegesprekken als hier geen consequenties aan verbonden kunnen worden? Dient een associate degree te worden toegejuicht om meer hoger opgeleiden te krijgen, biedt juist een associate degree de mogelijkheid de kwaliteit van de bachelor opleidingen te verhogen of is er eigenlijk nauwelijks plaats voor een associate degree tussen mbo-4 en bachelor? Wat betekent de bachelor-masterstructuur voor het studiegedrag van studenten: is er geen sprake van een intrinsieke wens om door te stromen naar een masteropleiding, is de overstap vanuit de hbo-bachelor naar een wo-masteropleiding dan een logische keuze? Hoe verhouden de ambities van hogescholen - kwaliteitsverhoging van de bachelors, meer masteropleidingen en een prominenter bijdrage aan praktijkgericht onderzoek – zich tot het personeelsbeleid op hogeschoolniveau?

Het green paper is bedoeld als document voor intensieve discussie binnen de HBO-raad en met belanghebbende partijen buiten onze sector. Op basis van de uitkomsten van deze discussie zal het bestuur in het voorjaar van 2009 ter besluitvorming een strategische agenda aan de Algemene Vergadering van de HBO-raad voorleggen (een ‘white paper’), als richtinggevend document voor de komende jaren.



Doekle Terpstra,
Voorzitter HBO-raad

1 Trends

1.1 Internationale context

In de open Nederlandse economie is internationalisering geen keuze, maar een vanzelfsprekendheid. In onze gemondialiseerde economie hebben veel bedrijven en instellingen internationale klanten, toeleveranciers en contacten. Professionele netwerken van kenniswerkers strekken zich steeds vaker over de landsgrenzen uit. ICT en open grenzen hebben bovendien de wereld plat gemaakt: economieën raken met elkaar vervlochten. Het (deels) internationaal uitbesteden van productie en soms ook dienstverlening is in een aantal sectoren gemeengoed geworden, niet alleen voor de allergrootste bedrijven. Kapitaal en technologie zijn minder tijd- en plaatsgebonden en hetzelfde geldt soms voor de factor arbeid.¹ Bedrijven zoeken vaker naar de meest voordelige vestigingsplaats en komen daarbij terecht in landen als China, India, Indonesië en Mexico. Productie, maar ook gestandaardiseerde dienstverlening verplaatst zich over de continenten. Dat leidt op zijn beurt weer tot een gemondialiseerde arbeidsmarkt voor werknemers in sommige technologische, medische en economische sectoren.

Ook binnen Europa is de mobiliteit van werknemers toegenomen. Zij zijn op zoek naar mogelijkheden om hun inkomen te optimaliseren. Zo is het tekort aan vakmensen in de bouw en technische sectoren in Nederland, Duitsland en Groot-Brittannië voor een groot deel ingevuld door Oost-Europese vaklieden.

Die steeds meer internationaliserende economie heeft in de westerse wereld sociale consequenties. Deze vallen grofweg uiteen in drie dimensies:

- Veel hoger opgeleiden bewegen zich op een internationale arbeidsmarkt die zich gekenmerkt weet door krapte. In de ‘battle for brains’ zullen steeds meer van hen niet alleen economisch, maar ook sociaal-cultureel onderdeel gaan uitmaken van een internationale, kosmopolitisch ingestelde gemeenschap.
- De vergemakkelijkte verplaatsing van productieprocessen draagt bij aan baan- en inkomensonzekerheid bij met name midden- en lager opgeleiden. Gestandaardiseerde arbeid, veelal industrieel werk waarvoor geen of weinig scholing nodig is, kan immers het eenvoudigst worden verplaatst. Echter, in toenemende mate worden ook groepen hoger opgeleiden hiermee geconfronteerd.
- De mobiliteit van vaklieden brengt sociale problematiek met zich mee. Deze werknemers integreren niet of onvoldoende in de landen waar zij (al dan niet tijdelijk) werkzaam zijn. Hun vaak slechte en krappe huisvesting, vaak in wijken die toch al kampen met sociale problematiek, leiden tot overlast en onbehagen.

In de westerse samenleving bestaat een steeds zichtbaarder wordende tweedeling. Er is een grote groep burgers die mee kan in deze dynamiek, maar ook een grote groep, vaak lager opgeleiden, die vooral geconfronteerd wordt met negatieve gevolgen. Westerse economieën kunnen blijven concurreren met de opkomende economische grootmachten door zich toe te leggen op hoogwaardige productie en dienstverlening. Een beroepsbevolking met een hoog kennisniveau, innovatief vermogen en creativiteit is daarvoor de belangrijkste grondstof. Maar het vraagt van de (westerse) economieën ook om een open, exploratieve en diverse samenleving. Juist wanneer een economie het moet hebben van hoogwaardige dienstverlening, creativiteit en innovatie zijn dat noodzakelijke voorwaarden.

¹ Thomas L Friedman *The World is flat*. Farrar, Straus and Giroux, New York 2005

Hierin vinden ook de hogescholen en universiteiten een nieuwe urgentie om verder te gaan op het al eerder ingeslagen pad van de internationalisering. In de westerse landen is in het hoger onderwijs internationalisering al jaren gemeengoed. Studenten zijn mobieler geworden en universiteiten en hogescholen hebben internationale aspecten een plek gegeven in het curriculum. Maar de mondiale kenniseconomie vraagt meer. Hogescholen en universiteiten leiden niet alleen de beroepsbevolking van deze mondiale kenniseconomie op: zij zullen ook bij moeten dragen aan open, nieuwsgierige samenlevingen die diversiteit waarderen.

In de Europese Hoger Onderwijs Ruimte zijn de afgelopen jaren flinke stappen gezet in de richting van meer transparantie: de invoering van het bachelor-master systeem, het stelsel van Europese studiepunten (ECTS) en de afstemming op het terrein van de accreditatie. Hierdoor moeten betere voorwaarden ontstaan voor een goede waardering van behaalde diploma's en kan de mobiliteit van studenten worden vergroot. Tegelijkertijd zijn dit niet meer dan de noodzakelijke eerste stappen. Terwijl harmonisatie centraal stond in deze fase van het Bologna proces, staan we thans aan de vooravond van het transparant maken van verschillen in oriëntatie en maatschappelijke positie. De ontwikkeling van een Europees classificatiesysteem zal daartoe een belangrijke bijdrage leveren. Voor de hogescholen is dit een reden te meer om te investeren in een sterk profiel van hoge kwaliteit met tegelijkertijd het mogelijk maken van verschillende ontwikkelingsrichtingen voor de afzonderlijke instellingen.

1.2 Nederland

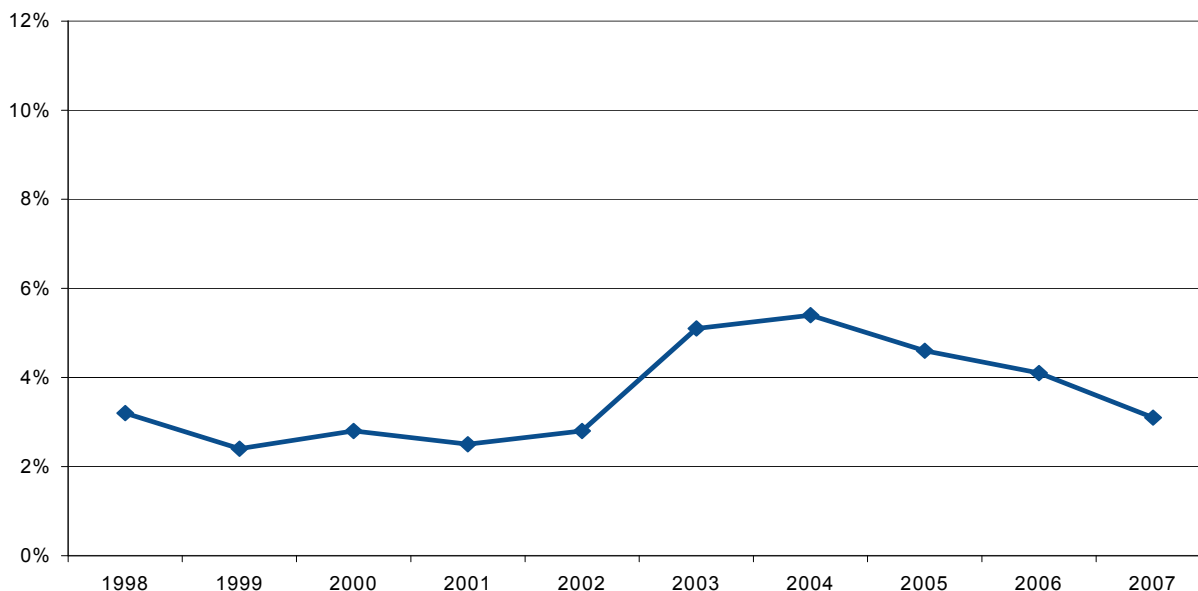
De hierboven geschetste vraagstukken zijn ook in de Nederlandse context zeer herkenbaar. De volgende trends zijn waar te nemen:

Toenemende tekorten op de arbeidsmarkt

Nog nooit is het arbeidsmarktperspectief van startende jongeren met een diploma behaald in het hoger onderwijs zo gunstig geweest als in de laatste tien jaar. De werkloosheid anderhalf jaar na afstuderen lag in 2007 op drie procent. Zelfs tijdens de laagconjunctuur van het begin van deze eeuw was de werkloosheid onder startende hbo'ers niet veel hoger dan vijf procent. Het aantal afgestudeerden dat direct een baan vindt op hbo-niveau is toegenomen: van 77 procent in 1998 tot 82 procent in 2007. Ook al gaan de actuele kredietcrisis en de economische recessie vergezeld van een economische teruggang, verwacht mag worden dat dit tekort op de middellange termijn zal doorzetten.

Ruimte voor uw aantekeningen

Werkloosheid op enquêtemoment hbo afgestudeerden anderhalf jaar na afstuderen



Onze kennisintensieve samenleving schreeuwt om professionals die zelfstandig aan de slag kunnen met relatief complexe taken, en zich tijdens hun loopbaan verder blijven ontwikkelen. In 2006 hebben RWI en HBO-raad in een gezamenlijk rapport de scheefgroei op de arbeidsmarkt aan de orde gesteld. De voorspelling toen van een tekort aan hoger opgeleiden in 2010 zal wellicht vanwege de huidige conjuncturele ontwikkeling niet uitkomen, maar deze zal zich op termijn wel degelijk manifesteren. Ook voor vaklieden, veelal opgeleid in het mbo, is het arbeidsmarktperspectief rooskleurig. Daar staat tegenover dat een groeiende groep laag of nauwelijks opgeleide burgers aan de kant staat. Ongeschoolde arbeid is immers steeds moeilijker te vinden. Dat leidt tot paradoxale situaties: in Rotterdam bijvoorbeeld zijn er grote tekorten aan hoger opgeleide mensen in vrijwel alle sectoren. Maar van alle grote steden kent Rotterdam verreweg de hoogste werkloosheid. Mede daardoor kent de stad grote sociale problemen.

Complexiteit van de samenleving

De dynamiek van een open, complexe samenleving leidt voor grote groepen tot verlies van herkenbaarheid en overzichtelijkheid. In sociaal-maatschappelijk opzicht heeft Nederland zich in rap tempo ontwikkeld van 'high trust country' naar 'low trust country': sterk naar binnen gekeerd, minder onderlinge identificatie, verbondenheid of dwarsverbanden tussen groepen en scherpere scheidslijnen tussen groepen die wel en die minder goed aansluiting vinden bij de verdergaande mondialisering. Dat zet grote druk op sociale cohesie en onderlinge solidariteit. Toch is er - naast gevoelens van machteloosheid en onveiligheid - juist ook veel behoefte aan verbondenheid en is er, vooral buiten de gevestigde en institutionele kaders, een grote maatschappelijke betrokkenheid. Het is mede de taak van het hoger onderwijs daar op in te spelen en zoveel mogelijk mensen goed voor te bereiden op het functioneren in een meer open samenleving.

Ruimte voor uw aantekeningen

Leren doe je overal en altijd

De school is zijn monopoliepositie in het overdragen en vergaren van kennis kwijtgeraakt. Vroeger waren er natuurlijk ook andere verbanden (netwerken zouden we dat tegenwoordig noemen) waar mensen leerden, maar met de opkomst van het internet en het toenemend aantal virtuele netwerken is de rol van de school wezenlijk veranderd.

Er ontstonden spanningen tussen snelle en uitdagende omgevingen ('de wereld is van ons') buiten de school en de traditionele kennisoverdracht binnen de school (de binnenschoolse omgeving). Er werd op zoek gegaan naar nieuwe methodes van kennisoverdracht en –verwerving om de kloof tussen de wereld buiten en binnen de school te verkleinen. Er werd op zoek gegaan naar de essentie van de school: het bieden van structuur in samenhang met het leren zelfstandig kennis te verwerven, het zorgen voor de juiste mix tussen zelf ontdekken en helpen bij het selecteren, het integraal toetsen van competenties en het apart toetsen van kennis, het samenwerken in werkgroepen en het toetsen van de individuele leerling of student. Kortom, het gaat om de gestalte die de pedagogische opdracht in de eerste decennia van de 21^e eeuw zal krijgen.

Nieuwkomers

In Nederland zijn er inmiddels ruim 1,5 miljoen nieuwe Nederlanders van niet-westerse afkomst, zo'n 10 procent van de bevolking. Aanvankelijk betrof het immigranten die hier kwamen uit economische overwegingen. Nederland had werknemers nodig voor banen, veelal ongeschoolde arbeid, waarin niet meer voorzien kon worden. In de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw leidde de komst van politieke vluchtelingen, gezinshereniging- en uitbreiding tot een verdere groei. Deze nieuwe Nederlanders hebben hun plaats moeten bevechten in de samenleving. Zij namen een andere cultuur mee en waren veelal weinig of niet geschoold. Hun kinderen zitten nu in het Nederlandse onderwijs, en zij zorgen voor de emancipatie van deze groepen. Waar bij autochtonen er vaak generaties overheen gegaan zijn voordat hun kinderen terecht kwamen in het middelbare of hoger onderwijs, moeten de kinderen van nieuwe Nederlanders in één generatie deze kloof overbruggen en aansluiting krijgen bij de Nederlandse maatschappij.² Dat is een enorme opdracht, zowel voor hen, als voor het onderwijs.

Veranderende bestuurlijke verhoudingen

In tijden van onzekerheid verandert de rol van nationale overheden. Terwijl de economie mondialiseert en letterlijk onnavolgbaarder wordt, stellen burgers steeds hogere eisen aan nationale overheden. Met de regelmaat van de klok zien we dat enerzijds de overheid wordt aangesproken op allerlei feilen in de samenleving, terwijl anderzijds van diezelfde overheid een terughoudende opstelling wordt verlangd. De dereguleringsideologie wordt nog steeds met de mond beleden, maar in de praktijk is de overheid op zoek naar de nieuwe rol die de samenleving van haar verlangt.

In het publieke domein krijgt dit een specifieke inkleuring in de bestuurlijke verhoudingen tussen instellingen en overheid. In het hoger onderwijs is in de negentiger jaren het stelsel zo ingericht, dat het ministerie van OCW stuurde op hoofdlijnen en de instellingen verantwoordelijk waren voor de vormgeving van het eigen beleid en de uitvoering hiervan. Door toezicht achteraf kon de overheid toezien op de kwaliteit van het onderwijs en de rechtmatigheid en de doelmatigheid van de bestedingen.

² Paul Schnabel, toespraak bij de opening van het hogeschooljaar 2008/2009 bij de Hogeschool Rotterdam

Ruimte voor uw aantekeningen

De afgelopen jaren is een andere trend waarneembaar met meer sturing vooraf, prestatieafspraken, meer monitoring en versterking van het toezicht. De mediademocratie leidt tot ad hoc overheidshandelen waarbij het oorspronkelijke gedachtegoed dat de overheid vooral een stelselverantwoordelijkheid heeft (met inachtneming van het toezicht achteraf op kwaliteit, rechtmatigheid en doelmatigheid), de facto wordt gerelativeerd en de overheid, bovenop het bestaande wettelijke instrumentarium, op onderdelen wenst te interveniëren. Verwacht mag worden dat deze ontwikkeling de komende jaren zal doorzetten. De verantwoordingslast zal toenemen, het aantal interventies zal groeien en de hogescholen zullen fiks moeten investeren in het verkrijgen van ‘verdiend vertrouwen’ om ad hoc beleid van de overheid te beperken.

1.3 Betekenis van deze trends

De toenemende tekorten aan kenniswerkers, de noodzaak van een open en tolerante samenleving, de betekenis van een toename van de arbeidsparticipatie tot latere leeftijd en de steeds zichtbaarder wordende tweedeling in onze maatschappij hebben ingrijpende gevolgen voor de arbeidsmarkt waarvoor hogescholen opleiden en voor de rol die innovatie en een ondernemende houding in onze kenniseconomie moeten spelen.

De arbeidsmarkt: blijven leren de nieuwe norm

Er ontstaat niet alleen kwantitatief een toenemende spanning tussen vraag en aanbod (meer werk dan mensen), maar ook kwalitatief. Een economie die concurrerend moet zijn door innovatie en hoogwaardige dienstverlening stelt steeds hogere eisen aan kennis, creativiteit en ondernemerschap. Cruciaal voor een goede concurrentiepositie van bedrijven in een mondiale economie is bovendien een brede inzetbaarheid van mensen en talentontwikkeling op alle niveaus. Bedrijfsleven (inclusief de ‘not for profit’ sector) en onderwijs moeten investeren in duurzame participatie: het breder inzetbaar maken en houden van mensen. Werknemers moeten zelf ook worden uitgedaagd te investeren in continue ontwikkeling en scholing. Nederland boekt tot nog toe een veel te geringe voortgang op het gebied van scholing van werkenden, evc en een leven lang leren. Dat moet doorbroken worden en vraagt om een creatieve aanpak van sociale partners en het onderwijs. Er moet gezocht worden naar nieuwe arrangementen tussen onderwijs en werkveld (bedrijfsleven en publieke instellingen).

Willen we in Nederland de welvaart en de publieke dienstverlening op peil houden terwijl de bevolking vergrijsd en ontgroent, dan is een forse investering in het verhogen van de arbeidsparticipatie nodig. Niet alleen moeten meer inactieven aan de slag, maar de beroepsbevolking moet langer blijven werken. Een stevig probleem vormen de toenemende tekorten in het onderwijs en de zorg. Om de beschikbaarheid en kwaliteit van zorg en onderwijs op peil te houden, zullen veel meer mensen aan de slag moeten. Dit stelt de commissie-Bakker in haar rapport ‘Naar een toekomst die werkt’³ die onder meer wijst op de noodzaak van een cultuurverandering, en van nieuwe arrangementen om werk, privé en regelmatige scholing te combineren.

Innovatie en een ondernemende houding: nieuwe verbindingen voor kennistoepassing

Innovatie als bron van welvaart wordt voor Nederland steeds belangrijker. Voor de kenniseconomie betekent dat een verdere verschuiving van kwantiteit naar kwaliteit: het gaat primair om kennis, ideeën, talent en visie. Wil Nederland rijk en welvarend blijven dan is dus niet alleen meer arbeidsparticipatie en scholing nodig, maar moet ook het innovatievermogen van Nederland hoognodig omhoog, zo stelt de WRR in haar advies ‘Innovatie

³ Commissie arbeidsparticipatie. *Naar een toekomst die werkt*. Advies van de commissie aan de regering. Rotterdam, juni 2008.

vernieuwd'. Nederland heeft een sterke, innovatieve marktsector nodig en een op vernieuwing gerichte publieke sector die de marktsector ondersteunt. Nog steeds blijft het innovatievermogen van Nederland achter bij andere landen: wij zijn goed in het ontwikkelen van nieuwe kennis, maar niet in het commercialiseren van nieuwe ideeën en het toepassen en op de markt brengen daarvan. Ondanks grotere investeringen in R&D neemt de innovatiekracht in Nederland eerder af dan toe. Vooral het MKB gaat eerder achteruit dan vooruit in innovatievermogen.

Innovatie is niet alleen van economisch belang, maar is ook nodig voor het oplossen van maatschappelijke problemen en belangrijk als prikkel voor een ondernemende attitude. De WRR pleit daarom voor een vernieuwd innovatiebeleid, een nieuwe kijk op onderzoek, kennisvalorisatie en –circulatie: breder dan uitsluitend gericht op wetenschap en technologie. De nadruk moet veel sterker komen te liggen op het aangaan van nieuwe verbindingen, op samenwerking over de grenzen van disciplines en op de toepassing van bestaande kennis in nieuwe contexten. Het aangaan van goede regionale en (inter-)nationale netwerken, het zoeken van nieuwe selecties uit bestaand (kennis-)repertoire en het leren van goed functionerende andere praktijken is in toenemende mate de motor van innovatie, zowel in bedrijfsleven als in publieke instellingen. Ofschoon Nederland verhoudingsgewijs veel zelfstandige ondernemers kent, constateert de WRR in hetzelfde rapport dat het te weinig innovatief ondernemerschap betreft. Juist dat soort ondernemerschap is nodig om te komen tot vernieuwing in productontwikkeling en dienstverlening.

Sociale innovatie in de hogeschool

Bijdragen aan innovatie is niet goed mogelijk zonder ook te investeren in sociale innovatie en in vernieuwing binnen de eigen organisatie. Dat geldt voor het bedrijfsleven maar zeker ook voor de publieke sector. In de zorg, het onderwijs of bij de politie komt innovatie niet zozeer op instigatie van het management tot stand maar zijn het vooral de medewerkers die vanuit hun professionele oriëntatie innovatie initiëren.

Maatschappelijk worden bovendien steeds hogere eisen gesteld aan de dienstverlening. In veel, met name publieke, sectoren is er kritiek op de bureaucratie binnen instellingen en het moeizame verkeer tussen instellingen, waardoor professionele krachten onvoldoende alert kunnen reageren op probleemsituaties. Dat is begrijpelijk: incidenten in bijvoorbeeld de zorg- of welzijnssector als gevolg van langs elkaar werkende instanties zijn niet acceptabel. Mede als gevolg hiervan worden individuele professionals in toenemende mate zelf verantwoordelijk gesteld voor gemaakte fouten. Zie bijvoorbeeld de incidenten in de jeugdzorg, waarbij professionals zich tot voor de rechter moeten verantwoorden over het eigen handelen en zich niet langer kunnen verschuilen achter de rug van de organisatie. Professionals zullen dit op moeten vangen door (zelf)kritisch te zijn en door het op beredeneerde wijze maken van eigen keuzes én deze te verantwoorden.

Zelfkritisch vermogen is ook van belang wanneer we kijken naar de eigen sector. Ook in onze hogescholen moeten we scherp kijken naar de organisatie: geven wij onze docenten voldoende ruimte voor een professionele beroepsuitoefening? Worden onze medewerkers voldoende uitgedaagd om – zoals hierboven gesteld – (zelf)kritisch te zijn en op beredeneerde wijze eigen keuzes te maken en te verantwoorden? Kortom, krijgt sociale innovatie in de hogeschool al voldoende vorm?

Ruimte voor uw aantekeningen

Deze ontwikkelingen vragen om nieuwe arrangementen tussen werkgevers en werknemers. Van werknemers mag worden verwacht dat zij zich blijvend scholen om te kunnen omgaan met nieuwe en complexe problematieken. Van werkgevers zal worden verwacht dat zij, zeker wanneer zij aantrekkelijk willen zijn voor deze professionals in een krappe arbeidsmarkt, invulling geven aan goed werkgeverschap door goede scholingsfaciliteiten te bieden en door rekening te houden met de *employability* van medewerkers.

Sociale innovatie zal ook impulsen moeten geven aan een verbetering van de kwaliteit van de organisatie van het primaire proces. Ook op dit terrein is zelfkritisch vermogen noodzakelijk als we kijken naar onze hogescholen. Er valt veel te winnen op dit terrein: met een betere en transparante roostering, met tijdige bekendmaking van toetsresultaten, met het tijdig signaleren (en aanpakken) van mogelijke uitval van studenten, met het zoveel mogelijk vermijden van lesuitval en met een versterking van administratieve processen die voor studenten van wezenlijk belang zijn. Dit zal inspanningen en aandacht vragen van bestuur, management en docenten die zich allemaal hiervoor verantwoordelijk moeten voelen.

De trends die hiervoor geschetst zijn, vragen om een herijking van de strategische agenda van hogescholen. In het vervolg van dit 'green paper' wordt een aantal ontwikkelingen en uitdagingen benoemd. Deze zijn in vier samenhangende clusters ondergebracht te weten:

- Een gevarieerd hoger onderwijs met een sterke standaard;
- Emancipatie, kwaliteit en differentiatie;
- Masters, leven lang leren en praktijkgericht onderzoek;
- De docent en de hogeschoolorganisatie.

Ruimte voor uw aantekeningen

2 Gevarieerd hoger onderwijs met een sterke standaard

2.1 Inleiding

Hoewel vaak wordt gesproken over ‘de hogeschool’ is de werkelijkheid dat er tussen hogescholen grote verschillen bestaan. De geografische ligging en het daarbij behorende sociaal-economische achterland is van belang, de samenstelling van de studentenpopulatie verschilt, de omvang en aard van het opleidingsaanbod kan sterk uiteenlopen, evenals de intensiteit van samenwerking met universiteiten of roc’s. Maar ook de koers die een hogeschool voorstaat kan verschillen: kiest men voor een exclusief kwaliteitslabel of voor een brede (‘comprehensive’) hogeschool, is de oriëntatie sterk internationaal of regionaal? Verwacht mag worden dat deze variëteit in de nabije toekomst zal toenemen. De ontwikkeling van een Europese typologie van het hoger onderwijs dient hierbij aan te sluiten en zal er op termijn vanzelf toe leiden dat het huidige binaire stelsel in Nederland zichzelf omvormt tot een veel gedifferentieerder geheel aan instellingen van hoger onderwijs en onderzoek. Tegelijkertijd vraagt de samenleving om transparantie en kwaliteitszekerheid. Hierbij hoort een ambitieuze standaard van de hbo-bachelor.

2.2 Een gevarieerd hoger onderwijs

Met de acceptatie en introductie van de Bolognaverklaring is in Europa een geharmoniseerd hoger onderwijs tot stand gekomen. Alle landen hebben stevige kwaliteitszorgstelsels ingevoerd of uitgebouwd en de bachelor-masterstructuur ingevoerd. Zo ontstond één hoger onderwijsruimte waarbij in alle landen hoger onderwijsinstellingen opleidingen aanbieden op bachelor- en masterniveau. In Nederland is het onderscheid hbo-wo als wezenskenmerk in het stelsel gehandhaafd, maar nu als oriëntatieverschil. De hogescholen verzorgen als *Universities of Applied Sciences* het beroepsgerichte hoger onderwijs en onze *Research Universities* bieden het wetenschappelijk hoger onderwijs aan. Het vormt, samen met de brede toegankelijkheid van het hbo, uitgangspunt voor dit ‘green paper’.⁴

Maar is daarmee voldoende gezegd over de positionering van hogescholen in de nationale en internationale context? Of zijn er ontwikkelingen die nopen tot verdere doordenking van en discussie over de profilering van het hbo en de positionering van hogescholen? Zo is het onmiskenbaar dat in de nationale context in toenemende mate verschillen tussen hogescholen ontstaan.

De kleinere, monosectorale hogescholen hebben heel andere kenmerken dan de grote, multisectorale hogescholen. Maar ook binnen monosectorale hogescholen is er een belangrijk verschil tussen de pabo’s, de kunsthogescholen, de agrarische hogescholen of de hotelscholen. En bij de multisectorale hogescholen zien we ook belangrijke verschillen: de een is zeer sterk op de regio georiënteerd, de ander heeft een sterk internationale oriëntatie. Daarenboven blijft denominatieve identiteit voor sommige hogescholen een wezenlijk profielbepalende factor.

Deze variëteit zal naar verwachting groeien. Hogescholen in een regio met demografische krimp zullen zich wellicht sterker oriënteren op het leven lang leren dan hogescholen in een groei regio. Sommige hogescholen

⁴ Hoewel het toelatingsrecht voor het gehele hoger onderwijs geldt, is er een belangrijk verschil tussen hogeschool en universiteit. Bij universiteiten is er een intensieve vorm van pré-selectie in het voortgezet onderwijs omdat uitsluitend vwo’ers toelatingsrecht hebben. Deze pré-selectie geldt eigenlijk niet voor hogescholen gelet op het brede toelatingsrecht van mbo’ers, havisten en vwo’ers.

Ruimte voor uw aantekeningen

halen de banden met universiteiten aan, andere gaan intensiever samenwerken met roc's . Weer andere hogescholen streven een profiel na dat meer in de richting gaat van een 'research university'. Ook zullen er hogescholen zijn (en dat zal zeker voor sommige kleinere hogescholen het geval zijn) die het internationale profiel in de eigen 'niche' versterken.

Ingegeven door de veelzijdige maatschappelijke opdracht van het hbo en inspeland op (inter)nationale en specifieke regionale ontwikkelingen, kiezen hogescholen binnen het gemeenschappelijk profiel (beroepsgerichte oriëntatie en brede toegankelijkheid) in toenemende mate voor een eigen missie en profiel. Dat is een teken van responsiviteit van hogescholen. Zij zoeken actief naar het beste antwoord op de uitdagingen waar zij zich voor gesteld zien.

Variëteit in het Nederlandse hoger onderwijs is waardevol en immanent aan de variëteit tussen regio's, de variëteit aan portfolio's en de variëteit binnen studentenpopulaties. Bovendien mag worden verwacht dat niet alle hogescholen zich in even sterke mate op alle doelstellingen en ambities richten noch kunnen richten. Ook daarom dienen hogescholen de mogelijkheid te hebben hun profiel te versterken. De wet- en regelgeving moet daarvoor ruimte bieden. Tegelijkertijd blijft het van belang zowel nationaal als internationaal een duidelijk gemeenschappelijk profiel neer te zetten.

Uitdaging voor de komende tijd zal dan ook zijn hoe tegelijkertijd een duidelijk gemeenschappelijk profiel neer te zetten en waar te maken, en tegelijkertijd variëteit mogelijk te maken. Dat vergt in het eigen verenigingsbeleid keuzes over het soort afspraken dat we wel en niet maken. Waardering en beeldvorming - nationaal en internationaal - zijn immers zowel het product van het collectieve handelen en de collectieve prestaties van hogescholen, als van het handelen en de prestaties van hogescholen afzonderlijk.

Complementair hieraan is ook binnen Europa een verschuiving gaande. Lag de nadruk sinds de start van het Bologna-proces in 1999 vooral op harmonisatie en gelijkenschakeling, nu wordt de aanwezigheid van verschillende typen instellingen, hun missies en voorzieningen steeds meer als meerwaarde van het Europese hoger onderwijs gezien. In het verlengde daarvan is een ontwikkeling gaande in de richting van een typologie van hoger onderwijsinstellingen. Mogelijkerwijs vindt hierover in het voorjaar van 2009 in Leuven besluitvorming plaats.

Een Europese typologie maakt voor studenten, instellingen, werkgevers en werknemers duidelijk wat hoger onderwijsinstellingen doen. Voor hogescholen biedt een Europese typologie de kans een duidelijk en gemeenschappelijk profiel neer te zetten als 'Universities of Applied Sciences' (UAS) en zich zo in de nationale en internationale context beter te profileren op hun kernwaarde en meerwaarde als onderdeel van het hoger onderwijsstelsel. Dat zal een positief effect kunnen hebben op onder meer de studentenmobiliteit en op samenwerking met onderwijs- en onderzoekspartners, het mkb en de publieke sector. Het onderstreept ook het belang van de weg die is ingeslagen in UAS-net verband.

Maar een Europese typologie zal nog veel voeten in de aarde hebben. Het biedt instellingen voor hoger onderwijs in sommige landen kansen, andere zullen het als serieuze bedreiging ervaren. Een Europese typologie zal in ieder geval het onderscheid tussen praktijkgericht hoger onderwijs en wetenschappelijk gericht hoger onderwijs omvatten. Naarmate meer aspecten bij een Europese typologie worden betrokken, zal dat vragen oproepen over de relatie tussen typologie, benchmarking en ranking. Het is al met al ongewis wanneer een dergelijke typologie operationeel zal zijn en welke mate van transparantie deze zal bieden. Dat biedt tijd en

Ruimte voor uw aantekeningen

ruimte voor een stevige inbreng van hogescholen en de branche in de ontwikkeling van een Europese typologie die zowel recht doet aan de eigen aard van het hbo als aan de bredere variëteit aan hogescholen die we zien ontstaan. Door in verenigingsverband de komende tijd de discussie te voeren over de te varen koers, kan op beide fronten een belangrijke slag worden gemaakt die ook als opmaat voor een stevige inbreng in de ontwikkeling van een Europese typologie kan worden benut.

Waar de wetgever uitgaat van binariteit, kent de praktijk een toenemende variëteit. Het denken in dichotomieën is achterhaald. De invoering van een Europees classificatiestelsel zal het huidige binaire stelsel in een heel ander perspectief plaatsen: in goed Duits zou je kunnen zeggen dat het vanzelf wordt 'a aufgehoben'. De wetgever dient het mogelijk te maken dat instellingen zich op uiteenlopende wijze kunnen ontwikkelen en profileren. Ook de HBO-raad zal zich steeds weer de vraag moeten stellen op welke wijze het verenigingsbeleid zich hiertoe verhoudt.

2.3 De standaard

De grootste groep studenten die aan een hogeschool afstudeert, ontvangt de bachelorgraad. Hoewel de inhoud van curricula verandert en de standaard onderhevig is aan de dynamiek van historische ontwikkelingen, dient de met deze graad corresponderende maatschappelijke waardering en erkenning gekoesterd te worden: de graad is onaantastbaar!

Wat vormt nu deze standaard? Natuurlijk, we hebben de Dublin-descriptoren en de NVAO-criteria die ten grondslag liggen aan de accreditatie. Deze zijn zeer generiek (immers een compromis tussen vele Europese landen) en tijdloos (ze moeten een lange tijd mee kunnen) geformuleerd en positioneren de hbo-bachelor qua onderwijsniveau en specifieke oriëntatie in het Nederlands (hoger) onderwijsstelsel. Daarnaast maken hogescholen gebruik van de meer concrete en specifieke generieke kernkwalificaties voor de hbo-bachelor die destijds door de commissie Franssen zijn gehanteerd.⁵ Deze kwalificaties benadrukken de brede professionalisering op basis van actuele toepasbare kennis in een multidisciplinaire (beroeps-)context alsmede de creatieve, probleemgerichte en methodische manier van werken. Daarnaast wijzen ze op het belang van sociaal -communicatieve en managementvaardigheden en op het besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid. In feite sluit dit aan bij een belangrijke kerntaak van de hogeschool: het bijdragen aan de ontwikkeling en de vernieuwing van de beroepspraktijk. Hier zien we ook een belangrijk onderscheid ten opzichte van zowel het mbo als het wo. Er is een niveauverschil met het mbo waar toepassing een veel belangrijker rol speelt, terwijl het wo in de Nederlandse context zijn bestaansrecht meer vindt in de wetenschappelijke discipline en minder in de beroepspraktijk.

⁵ De commissie Franssen omschreef de volgende tien generieke, inhoudelijke kernkwalificaties van de hbo-bachelor: brede professionaliteit, multidisciplinaire integratie, (wetenschappelijke) toepassing, transfer en brede inzetbaarheid, creativiteit en complexiteit in handelen, probleemgericht werken, methodisch en reflectief handelen, sociaalcommunicatieve bekwaamheid, basiskwalificatie voor managementfuncties, besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Ruimte voor uw aantekeningen

Onverlet het bovenstaande moeten we ons realiseren dat de dynamiek van onze omgeving en de vragen vanuit het werkveld nieuwe eisen stellen aan de afgestudeerden van een hogeschool. Wat zijn belangrijke elementen die zeker in deze 21^e eeuw – naast de vanzelfsprekende beroepskwalificerende kennis en vaardigheden – onlosmakelijk onderdeel uitmaken van onze standaard?

De herwaardering van kennis

Het competentiegericht onderwijs is een belangrijke vernieuwing in het hoger onderwijs. In feite ligt dit in het verlengde van het PGO-model dat decennia geleden furore maakte aan de Universiteit Maastricht. De invoering van het competentiegericht onderwijs ging soms vergezeld van een onderwaardering van kennis.

Bij elke standaard behoort een hoeveelheid basiskennis. Voor de instroom is kennis op vakgebieden als Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde een absolute vereiste. Deze kennis dient gedurende de opleiding op een hoger plan te komen. Daarenboven gaat het om de specifieke kennis die bij het beroepsdomein hoort waarvoor wordt opgeleid. De vaststelling en de borging van zo'n kennisbasis door de opleidingen is van eminent belang. Dit betekent dat het competentiegericht onderwijs een andere inhoud krijgt dan enkele jaren geleden het geval was. Het gaat daarbij niet over een nostalgisch verlangen naar traditioneel eenrichtingsonderwijs, het gaat wel over de noodzaak dat studenten over de theoretische bagage beschikken die onlosmakelijk verbonden is aan het bachelorniveau.

Het onderzoekend vermogen

In 2006 introduceerde de toenmalige voorzitter van de KNAW, Frits van Oostrom, het begrip 'onderzoekend vermogen'.⁶ Hij bedoelde hiermee te zeggen dat je niet meer kunt stellen dat hbo-bachelors uitsluitend belast zijn met het vertalen van aangeleerde kennis van hoog niveau naar een praktijksituatie. In onze moderne samenleving is het cruciaal dat hbo-bachelors over een onderzoekend vermogen beschikken dat leidt tot reflectie, tot *evidence based practice*, en tot innovatie. Innovatie vergt voortdurend leren. 'Leren, in de zin van het zich eigen maken van reeds bestaande kennis, is nodig voor de toepassing van ontdekkingen in innovatie en voor de diffusie daarvan. Leren in de zin van de creatie van nieuwe kennis is nodig voor inventie. Dat leren vergt ook afleren, het verlaten van gevestigde ingesleten kennis en praktijken.'⁷

Ook de door voormalig staatssecretaris Rutte ingestelde en internationaal samengestelde commissie Abrahamsen onderstreepte in 2005 het belang hiervan. "...the abilities to analyse problems, to synthesize, to propose solutions and to communicate about various challenges in the company of the establishment also in a multidisciplinary environment, are becoming more and more important. These abilities are not only important in research environments but also in industry and the society at large. This, in combination with the knowledge and the understanding of real life processes in industry, will give industry additional innovative power. Practical and professional experience of students, by preference from the start of their study in combination with applied research, will allow these competences to develop."⁸

⁶ Jaarcongres HBO-raad, 13 april 2006

⁷ WRR, 'Innovatie vernieuwd', blz. 38, Amsterdam 2008

⁸ 'Bridging the gap between theory and practice, possible degrees for a binary system', Report Committee Review Degrees for the Dutch Ministry of Education, Culture and Science, 2005, blz.48.

Ruimte voor uw aantekeningen

Ondernemingszin

Welvaart, welzijn en een sterke internationale positie vereisen investeren in kennis en een zo hoog mogelijk opgeleide bevolking. Maar, het effect hiervan zal beperkt zijn als dat niet vergezeld gaat van ondernemingszin. Zonder ondernemingszin wordt bestaande kennis alleen maar toegepast en nieuwe kennis blijft op de plank liggen. Zonder ondernemingszin, intuïtie en kennis van markten en de durf om (verantwoorde) risico's te nemen, is Nederland een laboratorium waarin onder vooraf vastgestelde condities handelingen worden verricht. Zonder ondernemingszin is er geen innovatieve beroepspraktijk.

Daarom is ondernemingszin onderdeel van onze standaard. Ondernemingszin hoort bij het beroepsgerichte hoger onderwijs en is meer dan ondernemerschap. Tot de competenties van een hbo-bachelor behoort een ondernemende attitude, of het nu gaat om een docent, een ingenieur of een econoom. Het gaat om het zoeken naar nieuwe paden en naar nieuwe oplossingen voor vraagstukken waarmee we worden geconfronteerd. Daarnaast zijn er veel afgestudeerden die als zelfstandig beroepsbeoefenaar functioneren: als beeldend kunstenaar of als fysiotherapeut en waarbij ondernemerschap wellicht geen centraal maar wel degelijk een onlosmakelijk onderdeel van de beroepsuitoefening is. Er zijn afgestudeerden die in een bedrijf werkzaam zijn waarin zonder ondernemende attitude een goede functievervulling moeilijk denkbaar is, zoals commercieel economen en afgestudeerden in toerisme en recreatie, of het hotelonderwijs. Tenslotte zijn er de studenten die zich willen voorbereiden op het zelfstandig ondernemerschap, al dan niet als zzp'er.

Kortom, dit laat zien dat ondernemingszin in het hbo in vele gradaties en gedaantes vorm heeft, of zal krijgen.

Beroepsonderwijs, burgerschap en Bildung

Een vierde element dat de afgelopen jaren nadrukkelijk is toegevoegd aan de bachelorstandaard heeft te maken met burgerschap en *Bildung*. De hogescholen bieden geen 'vocational training' aan, maar leiden beroepsbeoefenaren op het hoogste niveau op. Dit zijn geen toepassers, maar beroepsbeoefenaren die over een brede scope beschikken, die relaties leggen met maatschappelijke en soms ethische vraagstukken, die beschikken over een culturele bagage, die – in de ware betekenis van het woord – academische vorming hebben genoten. Of, zoals Savater stelt: niemand zal toch durven te beweren 'dat zelfs de beste technische opleiding zonder tenminste een begin in onderricht in moreel inzicht en politieke onafhankelijkheid iets beters zal voortbrengen dan duur betaalde robots' en 'hoe moeten ooit morele of maatschappelijke waarden worden overgedragen zonder een beroep te doen op historisch inzicht, zonder te wijzen op geldende wetten en de heersende staatsinrichting, zonder tenminste op elementair niveau stil te staan bij de menselijke psychologie en fysiologie, en zonder te wijzen naar althans enkele filosofische ideeën?'

Ruimte voor uw aantekeningen

Internationale oriëntatie van de opleiding

De internationaliserende economie vraagt om de voorbereiding van onze bachelors op een internationale werkomgeving. Dat vergt van de opleidingen dat zij de internationale dimensie van het beroep een nadrukkelijke plek geven in het curriculum. Voldoende beheersing van de Engelse taal is daarbij wel een minimum vereiste. Ook hier vloeit een maatschappelijke opdracht uit voort voor de hogescholen: onze afgestudeerde bachelors moeten kunnen bijdragen aan onze kennisintensieve, innovatieve economie. Zij moeten beschikken over een kosmopolitische houding en kunnen werken in een open, diverse en internationaal georiënteerde omgeving.

Het expliciteren van de standaard draagt bij aan een herkenbaar en actueel profiel van de hbo-bachelor in een variëteit van hogescholen. De precieze invulling hiervan is de verantwoordelijkheid van de hogescholen en zal naar de verschillende opleidingen variëren. Borging geschiedt via de reguliere vormen van kwaliteitszorg en horizontale verantwoording.

Ruimte voor uw aantekeningen

3 Emancipatie, kwaliteit en differentiatie

3.1 Inleiding

In de laatste jaren zijn er grote veranderingen gekomen in de samenstelling van onze studenteninstroom. De enorme groei van het aantal studenten leidt tot een zeer gemêleerde instroom naar vooropleiding, naar kwaliteiten en naar sociale herkomst. Tegelijkertijd wordt er steeds meer geëist van onze afgestudeerden, hetgeen leidt tot de noodzaak van upgradering van onze bachelorstandaard. Tenslotte is het belangrijk dat meer studenten de studie met succes af kunnen ronden. Ziehier, het trilemma (de kwaliteit van de instroom staat onder druk, er moet sprake zijn van een upgradering van onze bachelorstandaard en het studiesucces moet omhoog) waar de hogescholen zich voor geplaatst zien. Verhoging van de kwaliteit van de instroom, intensivering van de begeleiding bij de start van de studie, snelle (bindende) doorverwijzing, en meer differentiatie in begeleiding en onderwijsaanbod zijn daarbij onvermijdelijk.

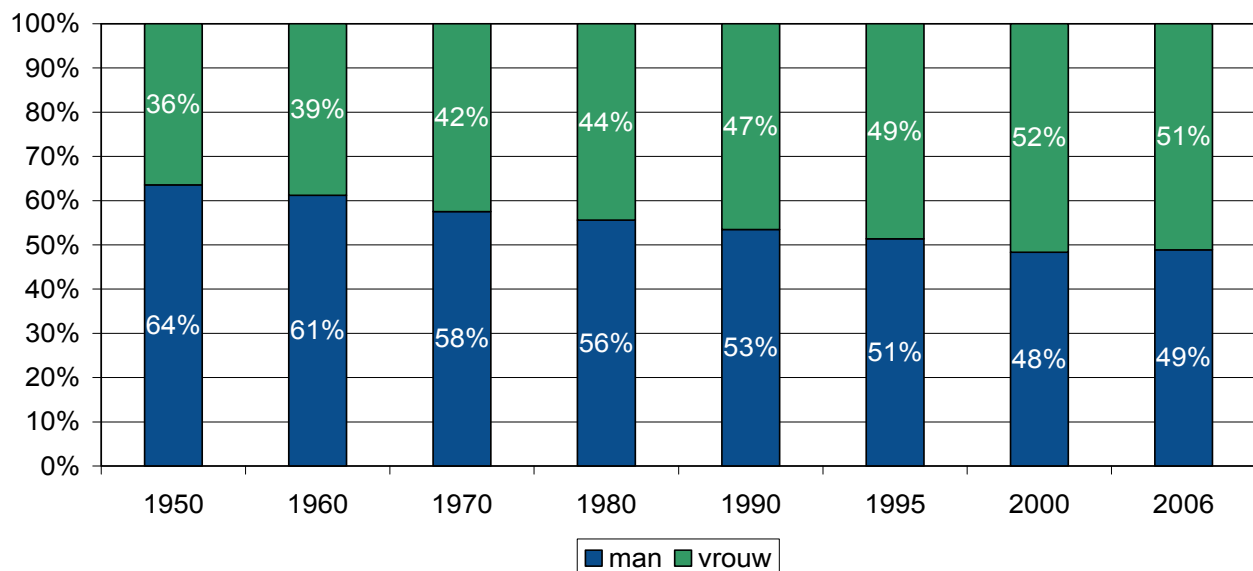
3.2 Brede toegankelijkheid en professionele oriëntatie

De hogescholen zijn er trots op dat zij jongeren, voor wie studeren in het hoger onderwijs niet vanzelfsprekend is, de mogelijkheid bieden een graad te behalen. In de tweede helft van de 20^e eeuw heeft dit zich vertaald in de grote toename van het aantal vrouwelijke studenten en het aantal mbo'ers. Van meer recente datum is de groei van het aantal studenten van allochtone afkomst. Hieronder lichten we dat toe.

Meer vrouwelijke studenten

Het aandeel vrouwen onder de voltijd hbo studenten is sinds 1950 gestegen van ruim een derde naar ruim de helft. De ontwikkeling heeft lang geduurd en kwam in de jaren 1990 in een stroomversnelling.

Inschrijvingen voltijd hoger beroepsonderwijs



Ruimte voor uw aantekeningen

Opvallend is dat sinds jaar en dag het studiesucces van vrouwelijke studenten hoger is dan van hun mannelijke collega's. Het aandeel vrouwelijke gediplomeerden was in 1950 al 49 procent en was in 2005 (na een golfbeweging) opgelopen tot 54 procent. Dit geeft een indicatie dat het diplomarendement van vrouwen al lange tijd hoger is dan dat van mannen, hoewel het verschil afgenomen lijkt te zijn. Uit cijfers blijkt dat het rendement 8 jaar na instroom in het hbo van vrouwen ruim 10 procent hoger is dan dat van mannen (73.5 procent tegenover 62.9 procent).

Nieuwe Nederlanders

Hoewel het begrip 'verborgen talent' dateert uit 1968,⁹ is het niet minder actueel. Maar anno 2008 gaat het dan om de grote steden problematiek en de leerachterstanden van veel (allochtone) leerlingen. Maximale participatie hoort bij het hbo. Zo bezien is de toegenomen instroom van havisten en mbo'ers een positieve ontwikkeling. Steeds meer eerste generatiestudenten, studenten uit lagere sociaal-economische milieus en, met name in de Randstad en grote steden, steeds meer van oorsprong allochtone studenten vinden de weg naar het hbo. De instroom van deze laatste groep is (in absolute aantallen) in tien jaar tijd meer dan verdubbeld.

Aandeel in de totale instroom	1998	2002	2007
niet-westerse allochtonen (absoluut)	6.497	10.584	13.398
niet-westerse allochtonen (%)	8%	12%	14%

Op dit moment is het opleidingsrendement van eerste generatie studenten en allochtone studenten beduidend lager dan dat van andere studenten. Zo is van allochtone studenten het rendement na 5 jaar 44 procent, van autochtone studenten is dat 61 procent. Het recente arrangement dat de minister hiertoe met vijf Randstadhogescholen is overeengekomen is in feite een eerste erkenning van deze specifieke problematiek. Uitbreiding van onderwijs- en leertijd, extra begeleiding door docenten en 'peers' en het aanpakken van deficiënties vormen onderdeel van de aanpak.

Het is overigens belangrijk om niet alleen te kijken naar de verschillen tussen autochtonen en nieuwe Nederlanders, maar daarbij ook de hierboven reeds genoemde verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke studenten te betrekken. Wanneer we bijvoorbeeld de cijfers ten aanzien van het studiesucces uitsplitsen naar zowel etniciteit als geslacht dan ontstaat er een aanzienlijk meer genuanceerd beeld. Hieronder is het opleidingsrendement (na 5 jaar studeren) weergegeven van studenten die hun opleiding begonnen in de jaren 1998 tot en met 2002.

⁹ Verwezen wordt naar het gelijknamige onderzoek van prof. Van Heek dat in 1968 werd gepubliceerd. Dit onderzoek, gestart in 1961, werd in 1968 afgesloten met de publicatie van *Het verborgen talent*. De hypothese van de onderzoekers was dat veel voor scholing geschikte kinderen uit lagere sociale milieus ten onrechte niet doorstromden naar het voortgezet hoger onderwijs. Daardoor ging talent verloren, en dat was in de ogen van Van Heek c.s. onrechtvaardig en ondoelmatig tegelijk.

Ruimte voor uw aantekeningen

Opleidingsrendement na 5 jaar

Inschrijvings-jaar	Geslacht	Autochtonen	Niet-westerse allochtonen
1998	Mannen	51,9%	30,7%
1999		51,9%	32,7%
2000		51,5%	32,6%
2001		52,5%	36,2%
2002		53,2%	36,1%

1998	Vrouwen	67,8%	45,0%
1999		66,7%	45,5%
2000		66,4%	47,1%
2001		67,6%	49,3%
2002		68,4%	50,3%

Hieruit blijkt dat het studierendement van allochtone studenten sneller stijgt dan dat van autochtone studenten. Als de trend zich doorzet zullen allochtone vrouwelijke studenten hun autochtone mannelijke collega's binnen afzienbare tijd voorbij streven. Deze uitsplitsing geeft ook een indruk van de uitdagingen waarvoor de hogeschool met zijn diverse studentenpopulatie wordt gesteld. Ook al willen hogescholen zo veel mogelijk studenten naar een diploma begeleiden, dit mag niet ten koste gaan van de standaard.

Doorstroom vanuit mbo neemt toe, aandeel vwo'ers neemt af

Ook het aantal mbo'ers dat verder studeert aan een hogeschool is sterk toegenomen. Dit gaat vergezeld van een gestage afname van het aantal vwo'ers.

Aandeel in de instroom in het hbo naar vooropleiding

	1990	2000	2006
havo	32%	43%	41%
mbo	26%	23%	32%
vwo	19%	12%	10%
Overig	23%	22%	18%

Vanzelfsprekend moeten hogescholen zich blijven inzetten op maximale doorstroom van havo en mbo naar het hbo. Echter, een uitsluitend op volume gerichte benadering is te beperkt en kent risico's. Naast de vraag of het *mogelijk* is de instroom van havisten en mbo'ers verder te vergroten, is er de vraag of het *wenselijk* is deze instroom te vergroten. Immers, een eenzijdig kwantitatieve benadering kan op gespannen voet komen te staan met de noodzaak kwaliteit en niveau te verhogen. De mogelijkheid en de wenselijkheid kunnen pas samen oplopen wanneer de kwaliteit van de aansluiting tussen voorbereidend hoger onderwijs en hoger onderwijs op orde is, hetgeen eisen stelt aan zowel het voorbereidend onderwijs als de hogescholen.

Ruimte voor uw aantekeningen

In de richting van het mbo hebben de hogescholen zich als branche onvoldoende uitgesproken over de meest relevante algemene (taal, rekenen/wiskunde en modern vreemde talen) en hbo-specifieke doorstroomcompetenties (zoals studievaardigheden, analytisch en reflectief vermogen). Dit is overgelaten aan de Kenniscentra met als gevolg dat doorstroomkwalificaties van ondergeschikte betekenis zijn geworden. Het is van belang dat de hogescholen in gezamenlijkheid de inhoudelijke expertise vrijmaken voor het formuleren van die doorstroomkwalificaties op landelijk niveau. Daarbij moet zeker gesteld worden dat voldoende aandacht wordt besteed aan de kenniscomponent als onderdeel van deze doorstroomcompetenties. Daarnaast zijn voor een goede aansluiting tussen mbo en hbo regionale afspraken over de inhoudelijke aansluiting onontbeerlijk.

Hoewel het is toe te juichen dat steeds meer havisten en mbo'ers hun weg naar de hogeschool vinden, heeft de relatieve en absolute afname van het aantal vwo'ers (van 13.060 naar 8.760) gevolgen voor de aantrekkingskracht van hogescholen op vwo'ers. Velen zijn daarnaast van oordeel dat het niveau van het huidige mbo lager is dan in 1990. Zo stelt Koen Free dat het mbo 'in 1996 in een klap van middelbaar beroepsonderwijs tot voortgezet functieonderwijs degradeerde'.¹⁰ Dat tezamen zet druk op de standaard van de bachelorgraad. En dat kan vervolgens weer gevolgen hebben voor de aantrekkingskracht van hogescholen op vwo'ers.

Emancipatie en professionele oriëntatie

De havo- en mbo-instroom zijn zeer divers naar herkomst, cultuur, religie, taal en sociaal-economisch milieu. Dat hangt samen met de ongelijke verdeling van maatschappelijke kansen en onderwijskansen over allochtone en autochtone bevolkingsgroepen. Specifieke kenmerken van het Nederlandse onderwijsstelsel zoals vroege selectie¹¹, de rem op stapelen en de teruggedrongen onderwijsleertijd werken ongelijk uit op die verschillende groepen. Naast een groeiend aandeel allochtone studenten dat het zeer goed doet in het hbo is er sprake van nog meer verborgen talent bij juist deze groepen studenten en van een samenballing van sociale, sociaal-culturele en 'grotestedenproblematiek' bij hogescholen.

Onder die noemer 'grotestedenproblematiek' gaan veel problemen schuil waarmee hogescholen worden geconfronteerd. Veel, maar zeker niet alle vraagstukken hangen samen met culturele diversiteit en de afstand tussen de wereld van de hogeschool en de eigen leefwereld. Verhelderend is het citaat van Manuel Castells zoals aangehaald door Paul Scheffer: 'Tegenover elkaar staan een kosmopolitische elite, die in een dagelijkse verbinding staat met de gehele wereld, en een tribalisme van lokale gemeenschappen die zich terugtrekken in hun eigen ruimte als een laatste verweer tegen de macrokrachten die buiten hun greep hun leven bepalen'.¹² Voor alle duidelijkheid: Castells heeft het hier niet over het verschil tussen Noord en Zuid, maar over de verschillen in dezelfde stad. Veel van onze allochtone studenten ervaren dit verschil, dit 'tegenover elkaar staan' aan den lijve. Hetzelfde geldt voor onze docenten.

¹⁰ Koen Free, 'Koning Willem I College gooit het mbo-roer volledig om', Den Bosch, blz.2, 2008

¹¹ Zie ook de recente brief van minister Plasterk aan de Tweede Kamer (Midterm Review: het Beste Onderwijs, 4 december 2008).

¹² Paul Scheffer, 'Het land van aankomst', blz. 94, Amsterdam, 2008

Ruimte voor uw aantekeningen

Dit stelt de hogescholen voor een bijzondere uitdaging. Deze uitdaging heeft niet alleen betrekking op het bieden van kansen voor ‘verborgen talent’, maar ook op het aanpakken van achterstanden op het terrein van kennis en een verbreding van de ‘pedagogische taakopdracht’ van de docent.

Het aanbod aan summercourses, bijspijkerprogramma’s of andere vormen van remediering is de laatste jaren flink toegenomen. Daarnaast wordt de onderwijstaak van docenten verbreed. Zo wijzen docenten er op dat zij vanuit hun taak als studiebegeleider worden geconfronteerd met nieuwe problematiek, zoals schuldsanering bij studenten of extra uitdagingen, bijvoorbeeld bij het vinden van goede stageplaatsen.

Dronkers¹³ wijst er op dat – ook bij gelijke bekwaamheden - leerlingen of studenten uit lagere sociale milieus en eerste generatiestudenten meer onderwijs- en leertijd nodig hebben om eenzelfde prestatie te realiseren. De grotere afstand tussen de thuissituatie en de studie leidt er toe dat zij van huis uit veelal minder steun en begeleiding ondervinden. Specifiek voor onze allochtone studenten geldt dat in de ene wereld goede Nederlandse taalvaardigheid een vereiste is, terwijl in de andere wereld een andere taal wordt gesproken. De onderwijstijd staat vaker onder druk omdat aandacht moet worden besteed aan niet-leerstof gebonden problemen. Tenslotte staat de leertijd van de student soms onder druk ten gevolge van het (mede-) kostwinnerschap van studenten.

Wanneer het wezenskenmerk van de hogescholen is dat zij in ons binaire stelsel (naast het wetenschappelijk onderwijs dat de universiteiten aanbieden) het beroepsgerichte hoger onderwijs verzorgen, dan ligt het voor de hand dat hogescholen niet alleen hun aantrekkingskracht behouden voor mbo-ers en havisten maar ook hun aantrekkingskracht voor vwo’ers vergroten. Immers, uitdagend en hoogwaardig beroepsgericht hoger onderwijs is voor een deel van de vwo’ers een goed alternatief voor wetenschappelijk hoger onderwijs.

De hogescholen zijn trots op hun emancipatoire taak, die niet ten koste mag gaan van de kwaliteitsstandaard van de bachelor. Brede toegankelijkheid vergt meer inzet en een grotere betrokkenheid in de dialoog met het middelbaar beroepsonderwijs en het voortgezet onderwijs. Groei van het aantal mbo’ers en havisten vereist een betere inhoudelijke aansluiting. Groei van de vwo-instroom zal positieve gevolgen hebben voor de kwaliteit van de bacheloropleidingen van hogescholen.

3.3 Studievoorzichting, studiebegeleiding, (bindende) verwijzing en differentiatie

De emancipatiedoelstelling van hogescholen kan op gespannen voet komen te staan met de kwaliteitsstandaard van de bachelorgraad. Bij handhaving van de kwaliteitsstandaard vereist dat zeker in het begin van de studie extra begeleiding, meer onderwijs- en leertijd en snellere (zelf)selectie en verwijzing.

Een kritische blik op de kwaliteit van de instroom is niet alleen van deze tijd. Echter, er bestaat een echt probleem voor wat betreft de basiskennis op centrale vakgebieden zoals Nederlandse taal, rekenen/wiskunde en Engels. Dit blijkt niet alleen uit de reken- en taaltoetsen bij eerstejaars studenten bij de pabo¹⁴ en uit het

¹³ Jaap Dronkers, ‘Ruggengraat van ongelijkheid’, Amsterdam, 2007

¹⁴ Uit recente cijfers blijkt bijvoorbeeld dat het slaagpercentage voor de rekentoets (na drie toetsen) van de eerste jaars pabo- studenten aan het eind van het eerste studiejaar 2007-2008 voor vwo’ers 97 procent bedroeg, voor havisten 85 procent en voor mbo’ers 65 procent. De slagingsnorm komt overeen met de beste 20 procent leerlingen die in de basisschool de Cito-eindtoets maken.

Ruimte voor uw aantekeningen

breder onderzoek dat de HBO-raad in 2007 heeft laten uitvoeren door het Cito. Het komt ook naar voren uit de informatie van veel hogescholen en universiteiten die allerlei bijspijkercursussen aan hun eerstejaars aanbieden.

Zeker met betrekking tot Nederlandse taal en rekenen/wiskunde is er een brede erkenning van de problematiek. Maar de Nederlandse verhoudingen staan zeker niet garant voor een snelle aanpak.¹⁵ Met alle waardering voor het rapport van de commissie-Dijsselbloem kan worden geconstateerd dat er een in politiek opzicht verlamme werking van uit kan gaan. Het begrip stelselwijziging is verworpen tot het argument bij uitstek om veranderingen te vermijden. Natuurlijk, stelselwijzigingen kunnen afleiden van een discussie over een aanpak van kwaliteit. Maar het kan ook averechts uitwerken. In 2005 is besloten dat leerlingen met het havo profiel cultuur & maatschappij geen vak rekenen/wiskunde meer hoefden te volgen. Dit heeft tot gevolg dat een groot aantal studenten afkomstig uit het havo niet over de vereiste basiskennis beschikt. De introductie van een nieuw vak rekenen/wiskunde kan met een beroep op de commissie-Dijsselbloem al snel op veel tegenstand rekenen, omdat er sprake zou zijn van een stelselwijziging vanwege een wijziging in het profiel C&M.

Een kritische benadering van de kwaliteit van de instroom en op het politiek handelen mag niet in de plaats komen van het nemen van de eigen verantwoordelijkheid. In samenhang met de enorme groei van het hbo en de grote variëteit van de instroom, moet meer aandacht worden besteed aan de studiebegeleiding, de (zelf)selectie en de differentiatie van het onderwijsaanbod.

De instroom wordt immers steeds heterogener. Ook het palet van opleidingen is steeds groter geworden. In een dergelijke context wordt het belangrijker te zoeken naar instrumenten die bijdragen aan het krijgen van de student op 'de juiste plaats'. Dit begint in de oriëntatiefase van de aanstaande student die nog leerling is in het voorbereidend onderwijs.

Studievoorlichting

Het startpunt ligt daarbij veelal in de studievoorlichting. Daar hebben de hogescholen een belangrijke rol om de verwachtingen goed te managen. De voorlichting is soms nog te eenzijdig gericht op het wijzen op de aantrekkelijke kanten van een opleiding, of op factoren die slechts indirect met de studie te maken hebben, zoals de aantrekkelijkheid van de stad of de goede sportvoorzieningen. Hogescholen kunnen meer werk maken van het versterken van studievoorlichting die een realistisch beeld geeft van de opleiding en van de uitdaging die deze biedt voor nieuwe studenten.

Intake

Vanaf het moment van aanmelding heeft de hogeschool een nieuwe verantwoordelijkheid. Intakegesprekken (met individuele of groepen studenten) kunnen het keuzeproses van de student ondersteunen en er aan bijdragen dat een zo goed mogelijke match ontstaat tussen talenten van studenten en de eisen die een specifieke opleiding aan een student stelt. Dit is van belang voor student en hogeschool. Ook kan het er toe bijdragen dat

¹⁵ In het voorjaar van 2005 zijn er tussen de HBO-raad en Minister Van der Hoeven afspraken gemaakt over de reken- en taalproblematiek bij de instroom. In 2006 hebben de pabo's de reken- en taaltoetsen ingevoerd, tezamen met bijspijkercursussen. Deze toetsen waren voor drie jaar afgesproken omdat de minister van haar kant zorg zou dragen voor een verbetering van de kwaliteit van de instroom. Twee jaar later – in 2007 – heeft de minister een commissie ingesteld. Weer een jaar later kon de Tweede Kamer met de minister spreken over het rapport van de commissie. Op welk moment er daadwerkelijk sprake zal zijn van een echter verbetering van het kennisniveau van instromende studenten is niet helder.

Ruimte voor uw aantekeningen

zo snel mogelijk deficiënties en een eventueel surplus aan competenties van studenten worden opgespoord. De betekenis van een intake neemt toe naarmate een diploma een breder toelatingsrecht tot het hbo verschaft. De wijze waarop invulling wordt gegeven aan een intake kan per hogeschool maar ook binnen een hogeschool sterk verschillen. De uitdaging voor de hogeschool is om een voor de eigen situatie toegesneden vorm te vinden.

Studiebegeleiding

Een doorleefde ambitie gericht op het maximaal tot ontwikkeling brengen van talent stelt eisen aan de studiebegeleiding. Sommige studenten zullen wellicht meer of langer behoefte hebben aan studiebegeleiding dan anderen. Daarbij dienen we ons ook te realiseren dat onderzoek heeft aangetoond dat jongeren in de leeftijd van 18 tot 20 jaar nog steeds in een ontwikkelproces verkeren. Bekend is geworden dat hersenen zich ook na het twintigste levensjaar ontwikkelen. ‘De meest complexe hersenfuncties zijn zelfs pas in de leeftijd van ongeveer zestien tot ruim na het twintigste levensjaar volgroeid: structuren die te maken hebben met planning en organisatie, met prioriteiten stellen ...’¹⁶

De betekenis van een goede studiebegeleiding dient ook tegen deze achtergrond te worden gezien. Het is een van de instrumenten die kan bijdragen aan sterkere binding van studenten aan de hogeschool, aan studiesucces in het eerste jaar en aan het verwezenlijken van de recente afspraken met de minister over een verhoging van het rendement in de hoofdfase van de hbo-bachelor. Studenten mogen niet onopgemerkt de opleiding verlaten.

(Zelf)selectie en bindend studieadvies

De propedeutische fase kent een oriënterende, selecterende en verwijzende functie. In een tijd waarin studenten over minder leerrechten gaan beschikken en het volgen van hoger onderwijs duur is, wordt het belangrijk de oriënterende functie zo vroeg mogelijk aan de orde te laten komen, te beginnen bij de intake.

De verwijzende en selecterende functie liggen in elkaars verlengde. De toegenomen differentiatie in de instroom leidt er toe dat selectie en verwijzing steeds belangrijker worden. In het hoger onderwijs hebben de hogescholen al in een vroeg stadium besloten tot de invoering van het bindend studieadvies als sluitstuk van de oriëntatie en zelfselectie.

Wanneer de samenstelling van de instroom steeds gedifferentieerder wordt, wanneer vragen bestaan over de kwaliteit van de instroom en aanstaande studenten over een breed toelatingsrecht beschikken, worden intake, studiebegeleiding, zelfselectie, bindend studieadvies en propedeutisch examen steeds belangrijker.

Daarbij is ook de overheid aan zet. In het verlengde van bijvoorbeeld de adviezen van de commissie Meijerink draagt zij zorg voor het toezicht op de noodzakelijke kwaliteit van mbo, havo en vwo. Voorts zou de overheid de huidige regelingen met betrekking tot toelatingsrecht en bindende verwijzing op onderdelen moeten

¹⁶ ‘Het kiezen van je eigen levensweg is geen sinecure. Dat geldt des te sterker voor de planning van je eigen onderwijstraject. Het is heel goed dat kinderen en jong volwassenen het proces leren van prioriteiten stellen, van opdelen van taken in deeltaken. Het is essentieel voor het maken van verantwoorde keuzes. Bedenk eens wat dat betekent voor zestien- en zeventienjarigen. Met veel misbaar vertellen ze dat ze prima in staat zijn zelf te beslissen. Ze hebben geen onderwijzer meer nodig, denken ze. Geen ouders, geen school of welk systeem dan ook. De realiteit is anders. De hersengebieden die cruciaal zijn voor het maken van weloverwogen keuzes zijn bij hen nog niet uitgerijpt. Zelfs na het twintigste levensjaar rijpen ze nog door.’

Bron: webcomment 60317 op www.jellejollies.nl en ook het februarinummer (2007) van het tijdschrift Bij de Les

Ruimte voor uw aantekeningen

bijstellen. Het brede toelatingsrecht van elke mbo'er (niveau 4) tot alle opleidingen in het hbo moet worden veranderd in een gemengd stelsel van toelatingsrecht van mbo-sector tot hbo-sector en een toelaatbaarheidsregeling in alle andere gevallen waarbij de hogeschool op grond van een nader onderzoek bepaalt of iemand toelaatbaar is. Het toelatingsrecht van gediplomeerden havo met het profiel cultuur & maatschappij voor bepaalde opleidingen in het hbo kan alleen worden gehandhaafd indien daadwerkelijk wordt zorg gedragen voor de herintroductie van rekenonderwijs waardoor ook deze gediplomeerden voldoen aan het referentieniveau 3F van de commissie Meijerink.

Daarenboven zou de minister meer ruimte moeten hebben om specifieke opleidingen het recht te geven tot een bindende verwijzing (selectie) bij de aanmelding. Tenslotte achten de hogescholen het wenselijk om over de mogelijkheid te beschikken reeds eerder in de propedeuse (bijvoorbeeld in januari) gebruik te kunnen maken van het instrument van het bindend (negatief) studie-advies.

Dit alles laat echter onverlet dat de hogescholen geen exclusief hoger onderwijs wensen. Hierboven is reeds betoogd dat de cognitieve ontwikkeling van mens tot mens verschilt. Vele Nederlanders danken een succesvolle (onderwijs)loopbaan aan een weg door het onderwijs die anders was dan de efficiënte Koninklijke route. Zij waren bijvoorbeeld laatbloeiers en presteerden aanvankelijk slecht in het algemeen voortgezet onderwijs en kwamen via de vmbo-mbo route later alsnog in het hoger onderwijs. Buitenlandse onderzoekers (commissie-Abrahamsen, OESO) tonen zich verbaasd over de vroege keuze voor een algemene of een beroepsgerichte opleiding (havo/vwo of vmbo) en de geringe mogelijkheden die leerlingen en studenten vervolgens hebben om te switchen¹⁷. De hogescholen zijn voorstander van het beter laten aansluiten van de verschillende stromen zodat die mogelijkheden wel ontstaan. Ook het mogen stapelen van onderwijssoorten zal ertoe bijdragen dat elke leerling en student zijn talent maximaal kan ontwikkelen. Tegelijkertijd vereist het bewaken van kwaliteit en het begeleiden van studenten in het keuzeproces heldere momenten van bindende advisering of selectie.

Differentiatie binnen de bachelor

Er bestaan tussen studenten grote verschillen in vooropleiding, interesses, bekwaamheden en intellectuele vermogens. Ook de sociale omgeving waarvan zij deel uitmaken loopt uiteen. Een goede intake en studiebegeleiding kan de basis te leggen voor een grotere differentiatie in de leerroutes die men doorloopt. Het kan leiden tot een specifiek aanbod aan deficiëntieprogramma's of tot vrijstellingen voor bepaalde onderdelen. Het kan er ook toe leiden dat in de beginfase van de opleidingen een vorm van streaming plaatsvindt naar vooropleiding.

Een omvangrijker aanbod honours programma's kan bijvoorbeeld voor vwo'ers inspirerend en uitdagend zijn: inspirerend qua professionele oriëntatie en uitdagend van niveau. Bij dit soort programma's zal verder sprake moeten zijn van een directere relatie met kenniskringen en lectoraten. De oriëntatie op een uitdagende praktijk – kenmerkend voor het hbo – is van betekenis. Ook kan gedacht worden aan intensivering van onderwijs in relatie tot een verkorting van de studieduur tot aan de bachelor.

¹⁷ Ook minister Plasterk heeft in zijn *midterm review* gewezen op de vroegtijdige selectie in het voortgezet onderwijs. Na het rapport-Dijsselbloem lijken veel Tweede Kamerfracties deze discussie echter uit de weg te willen gaan. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer. Midterm review: het Beste Onderwijs. 4 december 2008.

Ruimte voor uw aantekeningen

Het Law College van de Universiteit Utrecht laat zien dat de huidige regelgeving vroegtijdige verwijzing bij de aanvang van de opleiding naar een dergelijke leerroute mogelijk is. Vanaf de start van het eerste jaar komen talentvolle studenten in een aparte stream die naast reguliere programmaonderdelen extra onderdelen volgen die leiden tot verdieping en verbreding van de competenties.

De associate degree

Er zijn vragen over het kennisniveau van de instroom, er worden steeds hogere eisen gesteld aan de kwaliteit van de hbo-bachelor die tot uitdrukking komt in de bachelorstandaard, meer studenten moeten naar het hoger onderwijs wat leidt tot een steeds gevarieerder studentenpopulatie, studie-uitval moet worden verminderd en het rendement moet omhoog. Deficiëntieprogramma's en meer differentiatie gedurende de bacheloropleiding kunnen hier ten dele een antwoord op geven.

Moeten we niet erkennen dat dit onverenigbare grootheden zijn zonder een veel omvangrijker differentiatie van het onderwijsaanbod van hogescholen? De kernvraag is of invoering van associate degree programma's op grote schaal een noodzakelijke voorwaarde is om zowel te kunnen realiseren 1) de toename van het aantal hbo'ers, 2) de verzwaring van de bachelorprogramma's, en 3) een toename van het studierendement.

Bij de start van deze opleidingen heeft de HBO-raad zich op het standpunt gesteld dat de associate degree een onderdeel is van een bacheloropleiding - min of meer corresponderend met de eerste twee jaar van deze bachelor. Tegelijkertijd moest er sprake zijn van een eigenstandig civiel effect: er diende een herkenbare eigen vraag naar te bestaan op de arbeidsmarkt. Daardoor moest deze opleiding aantrekkelijk zijn voor nieuwe groepen studenten die om uiteenlopende redenen niet wilden (of konden) kiezen voor een hbo-bachelor. Gedacht werd aan oudere studenten die in het kader van het leven lang leren een hoger opleidingsniveau ambiëren maar voor wie een bacheloropleiding (in elk geval in eerste instantie) te moeilijk leek of te lang duurde. Maar ook voor mbo-gediplomeerden werd een ad interessant geacht om vergelijkbare redenen en zeker in het geval van een deeltijdse variant waarbij met behulp van een evc-procedure vrijstellingen konden worden verworven.

De eerste ervaringen laten zien dat het eigen civiel effect eisen stelt aan de programmering van het ad-traject. Dat civiele effect vereist immers een goede voorbereiding op het werken in de praktijk en bij veel programma's het inspelen op specifieke elementen die samenhangen met de beroepsuitoefening. Het introduceren van een substantiële stageperiode en het realiseren van een inhoudelijk samenhangend en toegespitst ad-curriculum maken dat het ad-programma meer is dan zomaar een knip in de bacheloropleiding. Het is daarom de vraag of het oorspronkelijke standpunt van een ad als onderdeel van de bachelor, met een eigen civiel effect en tegelijkertijd een mogelijke doorstroom naar de verwante doorstroom zonder studievertraging, kan worden gehandhaafd. Zeker wanneer de eis van een eigen civiel effect aan betekenis wint en er tegelijkertijd sprake is van een upgrading van het civiel effect van de hbo-bachelor.

Daarom zullen de hogescholen in het kader van de tussenevaluatie ad-bachelor, die binnenkort verschijnt, pleiten voor het volgende: een student die de associate degree heeft behaald, heeft geen automatisch recht meer tot doorstroom naar een verwante bacheloropleiding zonder vertraging. De hogeschool kan op grond van een selectieprocedure (waarvan evc deel kan uitmaken) besluiten welke vrijstellingen aan de student kunnen worden verleend. Niet het automatische doorstroomrecht, maar een optimale aansluiting voor de student die alsnog de bachelorgraad wil behalen komt daarmee voorop te staan.

Ruimte voor uw aantekeningen

De graad associate degree kan uitsluitend worden verleend door de hogeschool die daarmee tevens verantwoordelijk is voor het zelf verzorgen van de kern van het onderwijs. Dit staat samenwerking met roc's niet in de weg.

Daarnaast zal in het kader van de bespreking van dit green paper en de tussenevaluatie ad een antwoord moeten worden gegeven op de volgende vragen:

- Wat is de standaard van een associate degree, daarbij rekening houdend met het feit dat het om een graad gaat in het hoger onderwijsdomein? Welke elementen kortom bepalen het hoger onderwijs karakter van de opleiding? Hoe wordt verzekerd dat de afgestudeerden beschikken over voldoende analytische en reflectieve kwaliteiten die hierbij passen?
- Hoe verhoudt de associate degree in Nederland zich ten opzichte van het buitenlandse *short cycle higher education*?
- Op welke wijze wordt de toegang tot de associate degree vormgegeven? Geschiedt dat aan de hand van de intake en welk wettelijk instrumentarium is daarvoor noodzakelijk? Of vindt bindende verwijzing plaats in de loop of aan het eind van het eerste studiejaar?
- Moet een associate degree niet nadrukkelijker worden geplaatst in het kader van het 'leven lang leren', waarbij naast of in plaats van formele onderwijskwalificaties, relevante werkervaring en evc veel centraler staan in de toelating?
- Kan een dergelijke, meer eigenstandig associate degree programma 'meelopen' met de accreditatie van de corresponderende bachelor?
- Zal grootschalige invoering van een associate degree leiden tot een toename van het aantal hoger opgeleiden of zal het er juist toe leiden dat minder studenten hun bachelor degree behalen?
- Wat betekent grootschalige invoering voor het profiel van de hogeschool als 'university of applied sciences'?

De gedifferentieerde instroom vereist betere studievoorlichting, intakeprocedures, efficiëntieprogramma's en (zelf)selectie en verwijzing. Goede studievoorlichting, intakegesprekken en intensievere studiebegeleiding moeten gepaard gaan met meer mogelijkheden voor bindende verwijzing en selectie. De associate degree verschaft toelating tot de hbo-bachelor, maar de hogeschool bepaalt op grond van een nader onderzoek hoeveel vrijstellingen van de hbo-bachelor kunnen worden toegekend en het automatisme van doorstroom zonder studievertraging komt daarmee te vervallen.

Ruimte voor uw aantekeningen

4 Masters, leven lang leren en versterken praktijkgericht onderzoek

4.1 Inleiding

Hoewel sommige hogescholen vanwege hun kenmerken in sterke mate in een internationale omgeving opereren qua studenten en afzetmarkt, is de meerderheid sterk geworteld in de regio. Zo stelt de al eerder aangehaalde commissie-Abrahamsen dat universities of applied sciences in Nederland ‘have – as in most countries – an important regional function. In other countries, this function results not only from a regional educational mission, but also from a mission to contribute to knowledge development and support of the local industrial and commercial life’¹⁸.

Hogescholen bieden graden aan op drie niveaus: de associate degree, de bachelor en de (hbo-) mastergraad. In het Europese denken corresponderen deze graden met de EQF niveaus 5, 6 en 7. Hogescholen hebben een taak in het opleiden van jonge volwassenen en van actieven en niet-actieven die zich op latere leeftijd in het kader van het leven lang leren willen opscholen. Daarenboven neemt de betekenis van praktijkgericht onderzoek sterk toe.

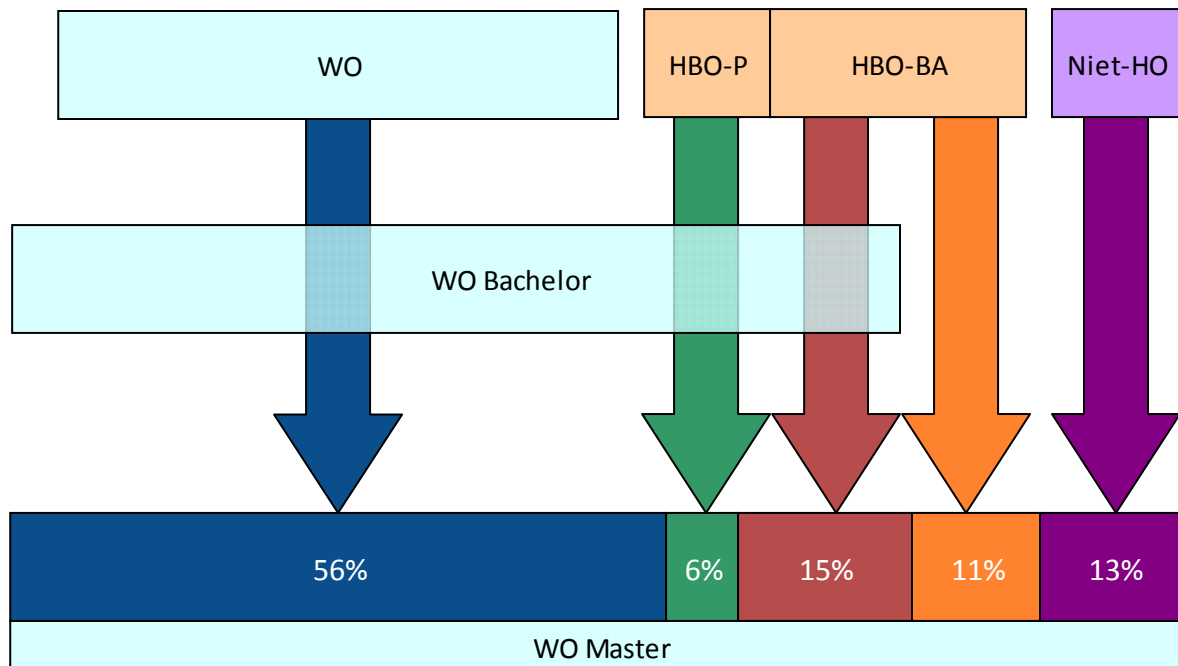
Hiervoor is al uitvoerig ingegaan op de bachelorgraad en op de associate degree. In dit hoofdstuk gaan we in op de opleidingen die uitmonden in een mastergraad, besteden we aandacht aan de noodzaak van het uitbouwen en versterken van het praktijkgerichte onderzoek en tenslotte staan we stil bij ‘de ondraaglijke traagheid van het leven lang leren’.

4.2 De professionele master

De professionele master vormt, tezamen met de associate degree en de bachelor, de derde graad die kan worden verleend in het beroepsgerichte hoger onderwijs. We kunnen vaststellen dat de invoering van het bachelor-master systeem als een soort trekkende schoorsteen uitwerkt op hbo-bachelors. Steeds meer hbo-bachelor studenten geven aan dat zij een masteropleiding willen volgen. Deze tendens is goed verklaarbaar. Meer complexiteit in de beroepsuitoefening vraagt om een steeds hoger opleidingsniveau. Om perspectief te behouden op een breed aanbod aan functies zullen steeds meer studenten kiezen voor het volgen van een masteropleiding. Nu al bestaat ruim 25 procent van de instroom in wo-masters uit hbo-studenten. Daarbij tellen we de studenten die na hun hbo-propedeuse overstappen niet mee. Het ontbreken van een substantieel aantal professionele masters dat door de overheid wordt bekostigd zal er toe leiden dat binnen afzienbare tijd dit aandeel zal groeien tot 50 procent.

¹⁸ ‘Bridging the gap between theory and practice, possible degrees for a binary system’, Report Committee Review Degrees for the Dutch Ministry of Education, Culture and Science, 2005, blz.38

Ruimte voor uw aantekeningen



In de huidige situatie is er geen gelijk speelveld (level playing field) tussen universiteiten en hogescholen waardoor hbo- en wo-studenten ook niet over dezelfde mogelijkheden beschikken tot het volgen van masteropleidingen. Immers, wo-bachelors hebben het recht om een bekostigde wo-master te volgen, die aansluit bij het academische karakter van de wo-bachelor. De meeste hbo-bachelors hebben daarentegen geen recht om een bekostigde professionele master te volgen. Als zij een bekostigde master willen volgen, dan moeten zij proberen via schakelprogramma's en selectieprocedures toegang te krijgen tot een wo-master die een geheel andere oriëntatie kent dan een hbo-master.

De druk van studenten die door willen stromen naar een master zal steeds vaker leiden tot het aanbieden van schakelminors als onderdeel van de hbo-bachelor. Dit kan het karakter van de hbo-bachelor ondermijnen, omdat het ten koste kan gaan van de professionele oriëntatie. Daarenboven leidt een doorstroompatroon van hbo-bachelor naar wo-master tot een gang vanuit de professeie naar beleids- dan wel onderzoeksfuncties. Een dergelijk patroon versterkt immers de traditionele (en ongewenste) situatie dat loopbaanontwikkeling in de professeie zelf minder voor de hand ligt dan een carrièreperspectief naar beleids- of management functies (bijvoorbeeld: de docent, de verpleegkundige of de ingenieur die vanuit loopbaanperspectief kiest voor een functie in de lijn of de staf).

Ook plaatst de huidige situatie de hogescholen internationaal op achterstand. De Nederlandse hogescholen hebben een forse achterstand wat betreft het aantal masteropleidingen en het aantal lectoren/professoren. Ter illustratie hiervan zijn de gegevens opgenomen van een multisectorale hogeschool en twee *universities of applied sciences* waarmee deze samenwerkt.

Tenslotte is er een logische verwevenheid tussen masteropleidingen, lectoraten en praktijkgericht onderzoek. In hun onderlinge relatie zullen zij elkaar versterken met een sterke uitstraling naar de kwaliteit van de bachelorprogramma's.

Ruimte voor uw aantekeningen

	hogeschool NL	Hochschule (D)	University (VK)
Aantal studenten	24.000	8.000	24.000
Aantal masteropleidingen	10	24	40
Aantal lectoren/professoren	25	175	ca. 350

De overheid is terughoudend in de bekostiging van hbo-masters. Zonder enige twijfel spelen daarbij budgettaire overwegingen een rol. Het is de vraag of de vrees voor budgettaire gevolgen wel terecht is. Immers, een financiële analyse behoort zich niet te beperken tot de financiële gevolgen van de bekostiging van hbo-masters voor het hbo-budget, maar behoort zich uit te strekken over het gehele hoger onderwijs budget.

Uit onze berekeningen (bijlage 1) blijkt dat er – ten opzichte van ongewijzigd beleid – positieve budgettaire effecten voor de overheid zijn van de bekostiging van professionele masters die oplopen tot een kleine € 60 miljoen op jaarbasis. Immers, ongewijzigd beleid zal leiden tot een fikse toename van het aantal hbo-bachelors aan universiteiten wat doorwerkt in de referentieramingen en in de begrotingsramingen. Anders dan soms gedacht wordt, zullen er ook geen negatieve effecten zijn voor de universiteiten. Er zullen altijd hbo-bachelors zijn die blijven doorstromen naar een wo-master. Er zal uitsluitend sprake zijn van een veel minder grote groei van het aantal hbo-bachelors dat doorstroomt naar een wo-master.

Vastgesteld moet worden dat de overheid terughoudend is in het bekostigen van hbo-masters. In financieel opzicht betekent dit dat de overheid zich in de eigen vingers snijdt. Voor hbo-studenten betekent het dat zij minder perspectief zullen hebben op het behalen van een mastergraad dan wo-studenten.

Hierboven is al aangegeven dat bij ongewijzigd beleid het aandeel van hbo-bachelors in de instroom bij de wo-master zal toenemen tot tenminste 50 procent. Een groei van het aantal masterstudenten legt een druk op de uitgaven van de overheid voor het hoger onderwijs. Dit kan leiden tot een geleidelijke verdunning van het budget voor het hoger onderwijs, zowel voor bachelor- als masteropleidingen, hetgeen de kwaliteit hiervan onder druk zet.

In de Nederlandse verhoudingen is tot nu toe een echte discussie over een verschillende bekostiging van bachelor- en masteropleidingen niet mogelijk gebleken. Wanneer de overheid niet bereid is hbo-studenten op gelijke voet te bejegenen als wo-studenten door bekostiging van professionele masters slechts spaarzaam mogelijk te maken, is het wenselijk om daadwerkelijk een discussie te starten over de wijze waarop in de nabije toekomst masteropleidingen in Nederland worden gefinancierd. De huidige aanbodfinanciering van masteropleidingen zou dan niet meer op dezelfde leest moeten zijn geschoeid als die van bacheloropleidingen. Hogere eigen bijdragen van studenten en een verruiming van een sociaal leenstelsel voor alle studenten die een geaccrediteerde masteropleiding volgen, zouden hierin centraal moeten staan. Voor specifieke masteropleidingen zou de overheid daarenboven vouchers beschikbaar kunnen stellen. De hierdoor vrijvallende middelen kunnen dan worden aangewend voor een verbetering van de bekostiging van de bacheloropleidingen

Ruimte voor uw aantekeningen

Bredere invoering van professionele masteropleidingen is noodzakelijk. Terughoudend overheidsbeleid is zowel om financiële als inhoudelijke overwegingen niet nodig en niet verstandig. Het biedt talenten onvoldoende mogelijkheid om zich op het terrein van hun interesse en kwaliteiten tot het hoogste niveau te ontwikkelen. Wanneer de overheid niet wenst over te gaan tot bekostiging van meer professionele masteropleidingen, is een fundamentele discussie noodzakelijk over een ander financieringsarrangement van masteropleidingen die gelijke mogelijkheden biedt aan studenten om hetzij een academische, hetzij een professionele mastergraad te behalen.

4.3 Uitbouwen en versterken praktijkgericht onderzoek

Als antwoord op de maatschappelijke behoefte aan innovatie en praktijkgerichte kennis dragen hogescholen er zorg voor dat praktijkgericht onderzoek direct doorwerkt in onderwijs en beroepspraktijk. Kennis is daarbij geen voorrecht van de kennisinstellingen, maar komt tot stand in complexe en interactieve samenwerkingsprocessen tussen kennisinstellingen en de beroepspraktijk. Zoals Brown en Duguit (2000) stellen: creativiteit ontstaat in kleine ‘communities of practice’ van verschillende aard. Het gaat er enerzijds om die creativiteit mogelijk te maken en anderzijds om een proces van kennisuitwisseling te faciliteren en opschaling en groei te realiseren. Met eenzijdige ‘kennistransfer’ van kennisinstellingen naar de beroepspraktijk zijn we er niet, het gaat er om creativiteit los te maken door vanuit verschillende invalshoeken samen te werken aan concrete, in de beroepspraktijk erkende en herkende, uitdagingen. De kracht van de onderzoeksfunctie van hogescholen ligt in de verbinding tussen onderzoek, onderwijs en beroepspraktijk. Hiermee is de positie en de mogelijke bijdrage van de hogescholen in het publieke debat over de versterking van de valorisatie in de Nederlandse onderzoeksinfrastructuur gegeven.

In de beginfase is veel geïnvesteerd in het aangaan van verbindingen van lectoraten met bedrijfsleven en publieke instellingen. Door het aangaan van duurzame netwerken en het realiseren van goede verbindingen met het onderwijs zijn structuren ontstaan waarbinnen kenniscirculatie en –uitwisseling kunnen plaatsvinden. Via de verschillende RAAK-programma’s is een extra impuls gegeven aan duurzame netwerkvorming met mkb-bedrijven en publieke instellingen. De vraag naar toepasbare kennis vanuit bedrijven en instellingen is daarbij leidend. Verschillende onafhankelijke evaluaties laten zien dat het praktijkonderzoek, ondanks dat het gaat om een jonge ontwikkeling, een belangrijke meerwaarde biedt.

Na de eerste fase, die gekenmerkt kan worden als een pioniersfase, is het nu zaak dat het praktijkgericht onderzoek zich verder kan wortelen binnen de hogeschool en in de samenleving. Daarom wordt geïnvesteerd in de kwaliteit van het praktijkgericht onderzoek. In 2009 zal een aanvang worden gemaakt met de invoering van een kwaliteitszorgstelsel voor het praktijkgerichte onderzoek van hogescholen. Het Forum voor Praktijkgericht Onderzoek vervult een belangrijke rol gericht op de inhoudelijke ontwikkeling van het lectoraat, de verbinding tussen onderwijs en onderzoek, en de relatie met de beroepspraktijk.

Het is belangrijk dat het onderzoek wordt gebundeld. Met de beperkte middelen die hogescholen hebben voor praktijkgericht onderzoek is het onmogelijk om over de breedte van de hogeschool lectoraten of onderzoekscentra in te richten. Voldoende focus en massa kunnen vooralsnog niet over de hele linie worden aangebracht. Een bundeling van lectoraten in kennis- of expertisecentra rond bepaalde thematische clusters is noodzakelijk. Hogescholen zullen daarbij zelf een keuze moeten maken. Daarmee kan een voorwaarde worden

Ruimte voor uw aantekeningen

gecreëerd om te komen tot een effectieve programmatische opbouw van het onderzoek. Bovendien kan via deze bundeling in kennis- of expertisecentra een betere doorwerking naar het onderwijs worden bewerkstelligd.

Investering in kwaliteit alleen is echter niet genoeg. Uitbouw van het praktijkgerichte onderzoek is nodig. Het Nederlandse mkb innoveert te weinig. 'Gemiddeld genomen is het mkb het laatste decennium eerder minder dan meer innovatief geworden'.¹⁹ Hogescholen kunnen bij uitstek, doordat zij zowel verbinding hebben met wetenschappelijke kennis en intensieve relaties hebben met de beroepspraktijk, bijdragen aan die innovaties. Door hun aanpak wordt kennis toegankelijker voor het mkb en voor instellingen in de publieke sector. Maar ook vanuit het perspectief van het onderwijs is uitbouw noodzakelijk. De hogescholen willen de lectoren sterker betrekken bij het onderwijs. Met hun verbinding met de beroepspraktijk, door het inbrengen van actueel onderzoek en door hun rol bij stages en afstudeeropdrachten genereren zij een belangrijke kwaliteitsimpuls. De komende jaren zetten hogescholen nadrukkelijk in op een sterkere koppeling van lectoraten aan de onderwijstaak van hogescholen in de volle breedte van het onderwijs. De inzet van lectoren en lectoraten zal zichtbaar moeten zijn in een continue verbetering van het curriculum (theorie en praktijk) en het kweken van een kritisch conceptuele attitude bij studenten en docenten. De huidige kritische massa is echter te beperkt. Ruim 330 lectoren op 380.000 studenten is veel te weinig, ook internationaal gezien. Daarom is een fikse stijging van het aantal lectoraten noodzakelijk. Hogescholen kunnen hier zelf middelen voor vrijmaken, maar de mogelijkheden daartoe zijn beperkt omdat de opvang van steeds meer studenten en de doelstelling gericht op maximale participatie en verhoging van het rendement een zeer grote, extra inzet van personeel vereist. Daarom zal de overheid hieraan moeten bijdragen. De extra middelen vanuit het regeerakkoord (ongeveer € 12 miljoen) zijn nu nog veel te beperkt.

Daarnaast zullen de komende jaren stevige inspanningen moeten worden verricht om toegang te krijgen tot onderzoeksfonds en stimuleringsprogramma's van de overheid. Nog te vaak zijn historische verworvenheden en 'old boys' netwerken bepalend in de programmering.²⁰ Dit stelt wel eisen aan hogescholen. Het realiseren van toegankelijkheid moet immers vergezeld gaan van een goede onderzoeksprogrammering van hogescholen die daarop in kunnen spelen.

Praktijkgericht onderzoek is niet meer weg te denken als onderdeel van de publieke taak van de hogeschool. Er moet meer geïnvesteerd worden in de voorwaarden voor praktijkgericht onderzoek, in de kwaliteit van de staf en in de netwerkvorming met bedrijven en publieke instellingen. De uitdaging is gelegen in het versnellen van de groei van lectoraten, kenniskringen en praktijkgericht onderzoek en te zorgen voor een betere worteling van het praktijkgericht onderzoek binnen hogescholen, in het onderwijs en in de samenleving. Kortom, hoe kunnen we zaaien, voeden en oogsten?

¹⁹ WRR, 'Innovatie vernieuwd', blz. 28, Amsterdam, 2008

²⁰ Zo stelt de WRR: "...Ze wordt bedreigd door de neiging van overheden om verantwoording vooraf op specifieke inhoudelijke doelen te eisen, beleid in samenspraak met gevestigde partijen vorm te geven en met name middelen in te zetten voor deze gevestigde partijen, programma's op te stellen tot specifieke sectoren, regio's, tot de nationale context en zich alleen te richten op het functioneren van de huidige markten', Amsterdam, 2008

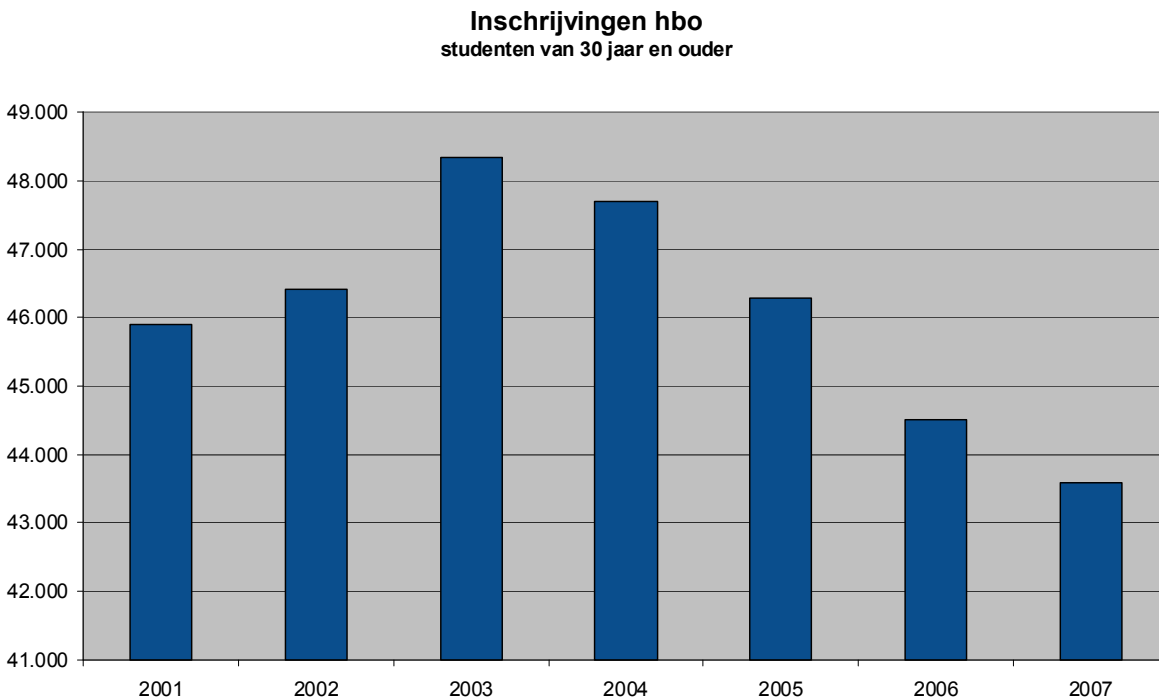
Ruimte voor uw aantekeningen

4.4 De ondraaglijke traagheid van het leven lang leren

Terwijl het belang van het leven lang leren al jaren op de (politieke) agenda staat, blijft de feitelijke ontwikkeling sterk achter bij de gewenste. Dit geldt ook voor de hogescholen. Tegelijkertijd zien we dat het belang van een leven lang leren alleen maar toeneemt.

De commissie Arbeidsparticipatie (beter bekend als de commissie-Bakker) markeert, ondanks de recente overeenstemming over het ontslagrecht, een belangrijk moment in het denken in termen van inkomenszekerheid naar inzetbaarheid en werkzekerheid.²¹ We gaan op de middellange termijn van een ruime arbeidsmarkt naar een krappe arbeidsmarkt. Het betekent ook dat de samenleving het zich steeds minder kan permitteren dat mensen niet participeren in het arbeidsproces. En het betekent dat een aanzienlijke verhoging van de inzetbaarheid nodig is. Dat vereist fikse inspanningen op het terrein van ‘voortdurende’ scholing van actieven en inactieven: het leven lang leren. Dit vormt een van de vele adviezen van de commissie.

Het afgelopen decennium heeft laten zien dat de prestaties van de hogescholen op het terrein van het leven lang leren niet wereldschokkend zijn. Illustratief hiervoor is de ontwikkeling van het aantal 30+ studenten in de afgelopen jaren.



De afgelopen jaren hebben ons ook geleerd dat allerlei regelingen die op de hogescholen van toepassing zijn, vooral geënt zijn op het hbo als onderwijs voor jonge mensen die rechtstreeks of bijna rechtstreeks na de middelbare school gaan studeren. Een harde les was het Rekenschapdossier. Hogescholen hebben eind jaren '90 allerlei leerroutes ontwikkeld en aangeboden aan nieuwe groepen studenten. Het ging daarbij bijvoorbeeld om deelprogramma's of om onderwijs 'on the job' (maar buiten de plaats van vestiging). Er waren situaties die

²¹ Commissie Arbeidsparticipatie, 'Naar een toekomst die werkt', juni 2008

Ruimte voor uw aantekeningen

terecht onderhevig waren aan kritiek, maar er waren ook vele die tegemoet kwamen aan een daadwerkelijke behoefte in het kader van het leven lang leren. Daarvan constateerde de rechter later dat deze strijdig waren met de bestaande wet- en regelgeving. Het gevolg van de commissie-Rekenschap was onder meer dat er een eind kwam aan het aanbod voor nieuwe doelgroepen, aan creatieve en vraaggestuurde programma's.

Het huidige wettelijk kader maakt onderwijs buiten de vestigingsplaats onmogelijk en maakt deelprogramma's of certificatenopleidingen strijdig met de wet, terwijl de vraag juist is om het onderwijs op locatie te verzorgen en veel vaker deelprogramma's aan te bieden.

De reden dat de overheid deelprogramma's niet bekostigt heeft alles te maken met de relatie tussen het bekostigde en het niet-bekostigde onderwijs, en met de vraag of de overheid dan geen modules zou gaan bekostigen die tot op heden door het bedrijfsleven of de deelnemers zelf worden gefinancierd. Een breed aanbod van ad-programma's kan voor een deel voorzien in de lacunes die zijn ontstaan door het wegvallen van deelprogramma's. De vraag is echter of dat voldoende is.

Er moet nagedacht worden over een ander arrangement voor studenten die op latere leeftijd in het kader van een leven lang leren een opleiding in het (hoger) onderwijs beginnen. Doel van een dergelijk arrangement is het geven van een impuls aan leven lang leren, door individuen te faciliteren en door de flexibiliteit van het aanbod te vergroten (naar tijd, plaats, soort aanbieder).

Voorop staat hierbij dat elke Nederlander het recht heeft één bekostigde bacheloropleiding (en één bekostigde masteropleiding) te volgen. Hierbij wordt uitgegaan van de huidige situatie, die een andere gedaante kan aannemen tegen de achtergrond van het voorstel dat in paragraaf 4.2 is geformuleerd indien de overheid een ruimere bekostiging van professional masters niet wenselijk of mogelijk acht. Een apart arrangement dat uitgaat van stimulering van het individu en van een open markt voor scholing, die op gelijke voorwaarden door publieke en private instellingen bediend kan worden op basis van de vraag van de deelnemers. Het spreken over dergelijke arrangementen kent vele gevoeligheden omdat:

- het welhaast onvermijdelijk leidt tot een open markt benadering voor dit segment van de scholingsmarkt;
- het van het onderwijs een veel flexibeler benadering vraagt;
- het van sociale partners vraagt dat zij stimulerende arrangementen ontwikkelen, cao-afspraken maken, O&O-fondsen inzetten;
- het van de overheid vraagt om de verkokering tussen in elk geval de ministeries van OCW, SoZaWe en financiën te doorbreken.

Ruimte voor uw aantekeningen

Een mogelijk arrangement:

- voor elke Nederlander die een opleiding start nadat het basisleerrecht is geconsumeerd, bekostigt de overheid niet langer de instellingen maar biedt steun aan de onderwijsdeelnemers;
- dit krijgt vorm door middel van een persoonlijke ontwikkelingsrekening (POR),²² een individueel scholingsbudget dat langs drie lijnen wordt gevuld. Allereerst zou de werknemer hier fiscaal voordelig op moeten kunnen inleggen. De persoonlijke ontwikkelingsrekening komt daarbij in de plaats van de huidige spaarloonrekening.²³ Vervolgens verzorgt de werkgever dan wel de sociale partners in het kader van cao-afspraken een jaarlijkse inleg. Wanneer werknemer en sociale partners middels cao-afspraken elk jaarlijks € 400 fiscaalvriendelijk kunnen inleggen, dan gaat het in een periode van vijf jaar om € 4.000;
- daarenboven kent de overheid elke Nederlander op life time basis een voucher toe van bijvoorbeeld € 2.500;
- het budget kan worden besteed aan opleidingen die kwalificerend zijn en een civiel effect hebben. Dat kan overigens een breed palet zijn. Aanbieders kunnen zowel publiek als privaat zijn. Bestaande wettelijke belemmeringen zoals het vestigingsplaatsbeginsel en het niet mogen aanbieden van deelprogramma's komen in dit arrangement niet voor.

Een dergelijk arrangement zou breken met bestaande tradities. Daardoor wordt er met argusogen naar gekeken. Dat doet de overheid, dat doen de sociale partners en dat doet het onderwijs. Echter, zonder wezenlijk andere arrangementen zal het behelpen blijven met het leven lang leren.

Blijven de hogescholen vooral gericht op de groep van 18 tot 30 jaar of doorbreken we de impasse op het gebied van het leven lang leren? Op welke wijze gaan hogescholen beter inspelen op deze vraag en hoe wordt inhoud gegeven aan nieuwe arrangementen om de huidige ondraaglijke traagheid van het leven lang leren te doorbreken?

²² In feite gaat het hierbij om een geormerkt deel van het werkbudget van de commissie Bakker

²³ Het betrekken van de huidige spaarloonregeling is vanzelfsprekend een gevoelige kwestie en zal waarschijnlijk uitsluitend dan van enige realiteitszin getuigen indien een arrangement voor leven lang leren zich niet beperkt tot het hoger onderwijs maar zich uitstrekt over allerlei vormen van onderwijs.

Ruimte voor uw aantekeningen

5 De docent en de hogeschoolorganisatie

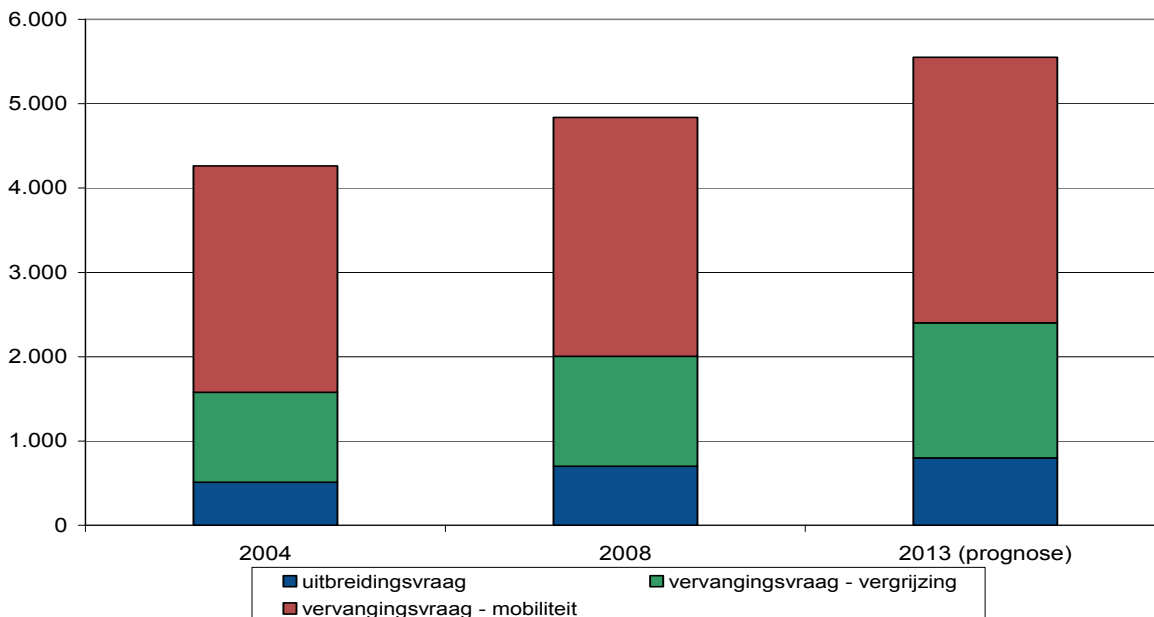
5.1 Inleiding

Verhoging van het studiesucces, de kwaliteit van onderwijs, praktijkgericht onderzoek en de relatie met het werkveld kunnen alleen maar worden gerealiseerd met goed personeel. Echter, ook de kwaliteit van de hogeschoolorganisatie is hierop van invloed. Aan beide onderwerpen wordt in dit laatste deel van het green paper ingegaan. De hogescholen realiseren zich daarbij dat goed hrm-beleid en een goede hogeschoolorganisatie direct doorwerken in de ‘branding’ van onze branche. Het zijn kritische factoren die de aantrekkingskracht van de hogescholen beïnvloeden als sector waar het goed is om te werken en om te studeren.

5.2 De docent

Goede medewerkers komen niet vanzelf naar de hogeschool. Hogescholen moeten zorgen voor een goed werkklimaat en zij moeten investeren in de ontplooiingsmogelijkheden van medewerkers. Zeker bij een krappe arbeidsmarkt met een hoge uitstroom van oudere docenten in de komende jaren en een aanzienlijke uitbreidingsvraag zal het personeelsbeleid van cruciaal belang zijn.

Vraag naar personeel in het hbo
(aantal personen)



Er zijn inmiddels – onder meer in de meerjarenaafpraak met de minister - ambities geformuleerd om het opleidingsniveau van de docenten te verhogen. Voor hogescholen zal het niet eenvoudig zijn om de doelstelling dat 70 procent van de docenten over een mastergraad dient te beschikken, te realiseren tegen de achtergrond van de grote uitbreidings- en vervangingsvraag van de komende jaren. Het daagt de hogescholen echter uit om

Ruimte voor uw aantekeningen

hun onderwijsorganisaties op een kwalitatief hoger niveau te brengen, waarin elke medewerker en elke student wordt uitgedaagd om maximaal te presteren. Docenten vervullen daarin een bijzondere plaats. Afhankelijk van de omgeving en de opleiding vervullen ze de rol van leermeester, ondernemer, raadgever enzovoort. Onze docenten bereiden zich daarop voor. In het kader van hun loopbaanontwikkeling volgen zij bijvoorbeeld masteropleidingen of andere specialistische opleidingen. Steeds meer docenten bereiden zich voor op een promotie. Hogescholen zullen hun docenten meer ruimte geven om zich verder te blijven ontwikkelen. Dit zal ook in de periodieke beoordelingsgesprekken een belangrijke plaats krijgen. Bij het verhogen van het opleidingsniveau van de docenten zullen de hogescholen eigen ambitieniveaus hanteren, passend bij het eigen profiel. Daarbij zullen sommige hogescholen er naar streven dat 70 procent is opgeleid op masterniveau, waarvan 10 procent is gepromoveerd. Andere zullen streven naar een hoger percentage. Deze investering blijft natuurlijk niet beperkt tot de docenten. Ook de medewerkers die niet direct bij het onderwijs betrokken zijn zullen zich blijvend moeten ontwikkelen om de veranderingen in de onderwijsorganisaties te kunnen volgen.

De hogeschool is sterk veranderd. De taken zijn diverser geworden, de studenten uiteenloper, de samenleving en het beroepenveld complexer. Ook de verschillen tussen hogescholen nemen toe. Daarom heeft een hogeschool behoefte aan uiteenlopende docentfuncties. Het is vanzelfsprekend dat elke hogeschool daarbij aansluit bij het eigen strategisch beleid dat is gebaseerd op de omgeving waarin de hogeschool zich bevindt, de samenstelling van 'het portfolio' en de ambities.

- De docent is – afhankelijk van de omgeving – leermeester, ondernemer, raadgever enzovoort. Voor elke rol brengt dat andere verhoudingen met zich mee om optimaal te kunnen functioneren en verantwoording te kunnen afleggen.
- De docent is cultuurdrager. Burgerschapsvorming en Bildung zijn belangrijke opdrachten aan het hoger onderwijs. In een 'snelle' wereld waarin oppervlakkigheid soms te dominant is en waarin het opdoen van kennis via audiovisuele media steeds belangrijker wordt zijn verbreding, verdieping, en het aanbieden van context een steeds belangrijker taak van het hoger onderwijs. Als cultuurdrager vervult de docent een voorbeeldrol door voortdurend te investeren in de eigen ontwikkeling.
- De docent is vakman of vakvrouw. In het beroepsonderwijs is actuele kennis van de beroepspraktijk onmisbaar. Dit stelt eisen aan docenten en leidt tot een behoefte aan docenten die sterke wortels in die beroepspraktijk hebben.
- De docent is onderzoeker. Het onderzoekend vermogen van onze studenten moet toenemen. Curricula moeten daartoe zijn ingericht. Dit geldt voor bachelor opleidingen, maar zeker de masteropleidingen. Daarnaast vergt het toegepast onderzoek met en voor derden een toename van deze deskundigheid in de professionele staf.
- De docent is ondernemer en vernieuwer. De wereld draait door en curricula behoeven actualisering, zowel naar inhoud als naar werkvormen. Soms gaat het om klein onderhoud, soms om groot onderhoud. Daarbij moeten docenten kunnen inspelen op de veranderingen in de beroepspraktijk.
- De docent is begeleider van studenten. Grootstedelijke hogescholen hebben bijvoorbeeld behoefte aan jonge docenten die zich inzetten voor de begeleiding van studenten voor wie de overgang naar de hogeschool groot is. Verborgene talenten die zonder intensieve begeleiding dreigen uit te vallen. Een grotere inzet van studentassistenten kan daarbij zeer waardevol zijn.

Ruimte voor uw aantekeningen

Deze opsomming zal vast niet uitputtend zijn, maar helder is dat er verschillende docenttaken zijn. Dat hoeft niet te betekenen dat wordt overgegaan tot een rigoureuze taakopsplitsing, maar het is naïef te veronderstellen dat elke docent over dezelfde soort kwaliteiten beschikt en zich in elke gewenste kwaliteit even gelukkig voelt.

De docent zal moeten worden uitgedaagd om zijn of haar eigen kwaliteiten tot volle wasdom te laten komen. Dit stelt hoge eisen aan de hogeschool die inhoud geeft aan een structuur, maar vooral ook aan een cultuur waarin het begrip ‘professionele ruimte’ concrete invulling kan krijgen. Het gaat om een cultuur waarin de docent centraal staat en wordt uitgedaagd het beste uit zichzelf te halen in het kader van de taakuitoefening. Het gaat om een cultuur waarin de docent weet dat hij of zij kan worden aangesproken op de kwaliteit van het eigen handelen, als vakinhoudelijk deskundige, als begeleider en motivator van studenten en als professional die zich realiseert dat ook hij of zij een belangrijke drager is van de kwaliteit van de organisatie die in de laatste uitdaging aan de orde komt. Kortom, een cultuur waarbij – zoals in elke organisatie – een grotere professionele ruimte gepaard gaat met een sterkere sturing op resultaten.

Een aantal hogescholen heeft inmiddels een begin gemaakt met de ontwikkeling van nieuwe arrangementen die recht doen aan de docent als professional. Met sociale partners is afgesproken dat in het voorjaar van 2009 mede aan de hand van deze vernieuwingen een ronde tafel gesprek zal plaatsvinden met het oog op de verdere ontwikkeling van arrangementen tegen de achtergrond van de verschillende typen hogescholen, opleidingen en functies.

De noodzaak tot differentiatie van taken brengt ook met zich mee dat de collectieve arbeidsovereenkomsten die de sociale partners in het hbo ontwikkelen ook meer ruimte moeten bieden aan de verschillen tussen hogescholen. De toekomstige cao's zullen meer ruimte moeten bieden om op lokaal niveau tot een andere – maar gelijkwaardige – invulling te komen. Aan de andere kant is het ook wenselijk om na te gaan of er binnen de huidige cao regelingen kunnen worden vereenvoudigd opdat nodeloze bureaucratie wordt teruggedrongen.

De medewerkers dragen de kwaliteit van hogescholen. Eerder is de rijke schakering van de hbo-student beschreven, de diversiteit van de herkomst en de verschillen in talenten. Ingegaan is op de noodzaak van kwaliteitsverhoging van ons onderwijs. De diversiteit van studenten en van werkzaamheden leiden er toe dat er ook een diversiteit aan docentfuncties is en zal zijn. De erkenning hiervan zal gepaard moeten gaan met het uitgangspunt dat binnen elke docentfunctie ruimte moet zijn voor verdere ontwikkeling. Hogescholen zullen ook arrangementen moeten ontwikkelen die ruimte bieden aan de professional in een zeer diverse context en die het overstappen van functies vanuit het onderwijs naar andere maatschappelijke sectoren en andersom aantrekkelijker maakt. De uitdaging is immers hoe hogescholen docenten binden, boeien en uitdagen. In algemene zin zal moeten worden geïnvesteerd in een verhoging van de kwaliteit van onze medewerkers

Ruimte voor uw aantekeningen

5.3 De kwaliteit van de organisatie

De hogescholen hebben een belangrijke publieke taak. Zij leiden steeds meer studenten op en de samenleving stelt steeds hogere eisen aan de kwaliteit en aan het studierendement. Ook worden hogescholen steeds vaker gezien als belangrijke actoren die bij kunnen dragen aan het verkleinen van de kloof tussen bedrijven en instellingen aan de ene kant en kennisinstellingen aan de andere kant.

Om dit te kunnen verwezenlijken dient er geïnvesteerd te worden in de kwaliteit van de eigen organisatie. Meer onderwijsdifferentiatie stelt steeds hogere eisen aan de onderwijslogistiek en de uitbreiding van externe netwerken met bedrijven en instellingen vereist toegankelijkheid en transparantie voor deze externe partners. Kritische onderwijsconsumenten hebben gelijk in hun kritiek als de roostering, de studiepuntenadministratie of het tijdig beschikbaar stellen van toetsresultaten niet aan de kwaliteitseisen voldoen die horen bij een professionele organisatie. Ook de komst van veel nieuwe docenten stelt eisen aan de werkorganisatie. Jonge docenten hebben andere achtergronden, andere ambities en andere opvattingen over een loopbaan dan veel vertrekkende docenten. Zij hebben andere opvattingen over interessante werkomgevingen dan oudere generaties. Flexibiliteit, loopbaanontwikkeling en een leerrijke werkomgeving zijn daarbij van belang.

De kwaliteit van de hogeschoolorganisatie zal kritisch worden beoordeeld door drie verschillende belanghebbenden die vervolgens gedrag zullen vertonen dat zich kenmerkt door ‘het stemmen met de voeten’. Ze blijven wel of ze blijven niet, ze komen wel of ze komen niet.

- *De student en de organisatie*

Als de hogescholen hun doelstellingen ten aanzien van studiesucces en kwaliteitsversterking willen behalen, dan is een noodzakelijke voorwaarde dat ook de kwaliteit van de processen die het onderwijs omgeven wordt versterkt: roostering, tijdige informatieverstrekking, zorgvuldige en tijdige terugkoppeling van resultaten en uitslagen en adequaat reageren op vragen van studenten zijn alle taken die behoren bij een professionele docent. Nog te vaak laat de opleidingsorganisatie (opleidingsmanagement en docenten) op dit punt steken vallen. Teveel studenten worden tijdens hun opleiding geconfronteerd met dit soort problemen in de organisatie. Een professionele organisatie vereist een goed verlopende onderwijslogistiek. Het ontbreken hiervan heeft een relatief grote invloed op de mate van studenttevredenheid en op een succesvolle studievoortgang. Zeker wanneer de hogescholen werk willen maken van een leven lang leren is het bovendien van groot belang dat de flexibiliteit van de organisatie wordt versterkt. De beschikbaarheid van docenten in de vakanties en in de avonden – de momenten waarop werkenden willen studeren – moet worden versterkt.

- *De medewerker en de organisatie*

De kwaliteit van het human resources management (zie paragraaf 5.2) vormt een belangrijk onderdeel van het strategisch beleid van de hogeschool. Hogescholen moeten ervoor zorgen dat het leuk en uitdagend is om er te gaan werken. Actief loopbaanbeleid vormt daar een belangrijk onderdeel van. Daarnaast zijn goede primaire arbeidsvoorwaarden vanzelfsprekend. Dat geldt zowel voor docenten als voor andere groepen medewerkers. Immers, ook voor velen van hen zullen de werkzaamheden nieuwe kennis en bekwaamheden vereisen.

Medewerkers willen terecht ruimte waarbinnen zij vanuit hun professionaliteit inhoud kunnen geven aan hun werkzaamheden, zonder dat sprake moet zijn van verantwoording op detailniveau. Dat neemt niet weg

Ruimte voor uw aantekeningen

dat – het is eerder al gezegd – naarmate de professionele ruimte toeneemt, een sterkere sturing op afgesproken en behaalde resultaten hiervan het logische complement vormt.

De organisatie stelt de faciliteiten beschikbaar die passen bij een professionele beroepsuitoefening, vanzelfsprekend binnen de financiële mogelijkheden die er zijn. Complementair hieraan mag de organisatie van de docent verwachten dat hij of zij zichzelf ziet als onderdeel van de organisatie en zich verantwoordelijk weet voor een zodanig verloop van het onderwijsproces dat dit een positief gevolg heeft op de studenttevredenheid.

Meer aandacht voor onderwijskundig leiderschap is daarbij heel belangrijk. Dit is noodzakelijk voor het vinden van de juiste balans tussen enerzijds de organisatiedoelen en de altijd te beperkte randvoorwaarden en anderzijds de docent die vanuit de eigen professionaliteit, beleving, visie en motivatie onderwijs wil geven. Onderwijskundig leiderschap is gebaseerd op het spreken van dezelfde taal en van kennis van zowel de professionele praktijk van de docent als de soms weerbarstige mogelijkheden en onmogelijkheden waarmee een professional binnen elke organisatie nu eenmaal wordt geconfronteerd.

- *De externe netwerken en de organisatie*

Steeds meer ontwikkelen opleidingen en kenniscentra duurzame netwerken met bedrijven en instellingen ten behoeve van de actualisering en versterking van de curricula, de realisatie van aantrekkelijke stages en afstudeeropdrachten en om bij te kunnen dragen aan innovatie bij bedrijven en de ontwikkeling van de professie. Nieuwe partners hebben behoefte aan transparantie en willen weten waar ze zich met hun vragen toe kunnen richten. Alle partners hebben behoefte aan een zakelijke relatie waarbij te leveren kwaliteit en ‘just-in-time management’ belangrijk zijn. Dit stelt kwaliteitseisen aan de organisatie en legt meer verantwoordelijkheid bij de inhoudelijke dragers van het onderwijs en de kennisdiensten van de hogeschool: de docenten en lectoren. Maar het vraagt ook om de juiste deskundigheid bij opleidingsmanagers en instituutdirecteuren om dit goed aan te sturen en de kwaliteit ervan te kunnen borgen.

Ambities en doelen kunnen alleen structureel gerealiseerd worden wanneer de hogescholen voortdurend alert zijn op de kwaliteit van de eigen organisatie. Complementair aan het formuleren van grote ambities is de aandacht van de hogeschool voor de kwaliteit van de eigen organisatie, het bestuur, het management, het onderwijskundig leiderschap en de docent.

Ruimte voor uw aantekeningen

|

BIJLAGE 1

- Op dit moment stromen circa 12.000 hbo-bachelorstudenten door naar een masteropleiding. Hiervan stromen er ruim 4.000 in bij de hbo-master (voornamelijk eerstegraads lerarenopleidingen en kunstmasters) en ongeveer 7.500 studenten stromen door naar een wo-masteropleiding.
- Van die 7.500 studenten volgt ongeveer 60 procent een schakelprogramma in het wo. Zij worden meestal ingeschreven bij een wo-bachelor ten behoeve van dat programma. De overige studenten stromen rechtstreeks in de wo-masteropleiding.
- Deze 7.500 studenten met een hbo-bacheloropleiding maken nu ruim een kwart uit van de studentenpopulatie van de wo-masters.
- De verwachting is dat steeds meer hbo-bachelors door willen stromen naar een masteropleiding. Het is niet ondenkbeeldig dat dit aantal zal stijgen met 10.000 studenten. In dat geval zal ongeveer 1/3 van alle hbo-bachelors doorstromen naar een master. Indien deze zullen kiezen voor een bekostigde masteropleiding in het wo, dan heeft dat de volgende consequenties:
 - Het aandeel hbo-bachelors in de wo-masterinstroom zal stijgen tot boven de 50 procent. Dat zal ertoe leiden dat de universiteiten in hun programma's meer rekening zullen moeten houden met de hbo-achtergrond van hun studenten. *De facto* zal dat ertoe leiden dat de universiteiten beroepsgerichte ('hbo-')masters zullen gaan verzorgen ten behoeve voor deze instromers.
 - Bij ongewijzigd beleid zullen de kosten van deze hogere doorstroom naar wo-masteropleidingen flink oplopen. Uitgaande van een bekostigd schakeljaar voor 60 procent van de studenten en een gemiddelde verblijfsduur in de wo-masteropleiding van 1,5 jaar betekent dit dat de overheid $10.000 \times (0,6 + 1,5) \times 6.750 = 142$ miljoen euro extra kwijt is.
 - Indien deze studenten allen zouden doorstromen naar een éénjarige hbo-masteropleiding, dan kost dit de overheid, ook hier uitgaand van een gemiddelde verblijfsduur van 1,5 jaar $10.000 \times 1,5 \times 5.580 = 84$ miljoen euro.
 - Naar mate meer afgestudeerde hbo-bachelors doorstromen naar een hbo-masteropleiding kan dit de overheid een besparing opleveren die oploopt tot 58 miljoen euro per jaar.
 - Dit is overigens een optimistisch scenario omdat waarschijnlijk de gemiddelde studieduur van een hbo-bachelor die een hbo-master volgt korter zal zijn dan wanneer een wo-master wordt gevolgd.